

Міністерство освіти і науки України
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Навчально-науковий інститут соціальних і гуманітарних наук

Кафедра історії та археології

Лисенко Дмитро Миколайович

ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНУ
ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ ЯК ЧАСТИНИ РОЗГЛЯДУ УЧНЯМИ
11 КЛАСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Кваліфікаційна робота
за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія)

Особистий підпис - _____

Лисенко Д. М.

Науковий керівник - _____

кандидат історичних наук,
доцент Гогохія Н. Т.

Завідувач кафедри - _____

доктор історичних наук,
професор, Набока О. В.

Полтава 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА ТА НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Історіографія та джерела дослідження економічної інтеграції України у світове господарство.....	8
1.2. Особливості вивчення економічної історії України на сучасному етапі у курсі історії України в 11 класі.....	11
1.3. Нормативно-правове та навчально-методичне забезпечення викладання історії України в 11 класі.....	16
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ.....	22
2.1. Передумови та перспективи входження України до світової господарської системи у 1990-х – на початку ХХІ століття.....	22
2.2. Основні напрями економічної інтеграції України у систему міжнародних економічних відносин на початку ХХІ століття.....	25
2.3. Розвиток міжнародного бізнесу в Україні як складова інтеграції до світової економічної системи.....	31
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПРО ЕКОНОМІЧНУ ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ.....	46
3.1. Співробітництво України з міжнародними організаціями як навчальний матеріал курсу історії України.....	46
3.2. Формування в учнів 11 класу компетентностей у процесі вивчення міжнародної економічної інтеграції України.....	59
3.3. Розроблення уроків з історії України в 11 класі з теми економічної інтеграції України у світове господарство.....	65
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми. Інтеграція України у світове господарство є одним із важливих напрямів розвитку незалежної Української держави. Після проголошення незалежності у 1991 р. Україна розпочала формування власної системи зовнішньоекономічних зв'язків, визначення напрямів міжнародного економічного співробітництва, залучення іноземних інвестицій, пошуку нових ринків збуту та встановлення взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями. Упродовж 1990-х – на початку ХХІ ст. ці процеси відбувалися під впливом внутрішніх економічних трансформацій, зміни структури зовнішньої торгівлі, становлення ринкових відносин та загальних тенденцій розвитку світової економіки.

Актуальність дослідження визначається не лише значенням економічної інтеграції для історії незалежної України, а й необхідністю її належного представлення у шкільній історичній освіті. Економічні процеси 1990-х – початку ХХІ ст. є важливою складовою новітньої історії України, оскільки дають змогу простежити особливості переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки, зміни зовнішньоекономічних орієнтирів держави, розвиток міжнародного бізнесу, співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями та поступове включення України до системи міжнародних економічних відносин.

Вивчення зазначених процесів у 11 класі має також важливе методичне значення. Економічна історія належить до тих складових шкільного курсу історії України, які потребують від учнів не лише засвоєння фактів, дат і понять, а й уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати статистичні та документальні матеріали, порівнювати економічні явища, оцінювати результати державної політики та розуміти взаємозалежність внутрішніх і міжнародних процесів. Саме тому вивчення економічної інтеграції України може бути використане для розвитку історичного мислення, предметних і ключових компетентностей учнів та формування

здатності застосовувати історичні знання для осмислення сучасних суспільно-економічних процесів.

Методична актуальність теми посилюється потребою поєднати історичний зміст із сучасними підходами до навчання історії України. Йдеться про організацію роботи учнів із різними типами історичних джерел, статистичними даними, нормативно-правовими документами, картографічними та візуальними матеріалами, а також про використання проблемних, аналітичних і компетентнісно орієнтованих завдань. Такий підхід дає можливість перетворити вивчення економічних процесів із простого засвоєння інформації на осмислену навчальну діяльність.

Отже, актуальність теми магістерської роботи зумовлена поєднанням двох взаємопов'язаних аспектів: необхідністю історичного дослідження процесу інтеграції України у світове господарство та потребою його методично обґрунтованого вивчення в курсі історії України в 11 класі.

Об'єктом дослідження є процес навчання історії України в 11 класі закладу загальної середньої освіти.

Предметом дослідження є історичний зміст та методичні особливості вивчення процесу економічної інтеграції України у світове господарство в 1990-х – на початку XXI ст. на уроках історії України в 11 класі.

Мета магістерської роботи полягає в історико-методичному дослідженні процесу економічної інтеграції України у світове господарство в 1990-х – на початку XXI ст. та обґрунтуванні методичних підходів до його вивчення в курсі історії України в 11 класі.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження процесу економічної інтеграції України у світове господарство;
2. охарактеризувати особливості вивчення економічної історії України на сучасному етапі в курсі історії України в 11 класі;

3. проаналізувати нормативно-правове та навчально-методичне забезпечення викладання історії України в 11 класі;
4. дослідити передумови та особливості входження України до світової господарської системи у 1990-х – на початку ХХІ ст.;
5. визначити основні напрями економічної інтеграції України у систему міжнародних економічних відносин на початку ХХІ ст.;
6. охарактеризувати розвиток міжнародного бізнесу в Україні як складову її інтеграції у світову економічну систему;
7. розкрити особливості співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями на сучасному етапі та визначити можливості використання цього матеріалу у шкільному курсі історії України;
8. обґрунтувати методичні підходи до формування в учнів 11 класу компетентностей у процесі вивчення економічного розвитку та міжнародної економічної інтеграції України;
9. розробити уроки з історії України в 11 класі, присвячені економічній інтеграції України у світове господарство.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1991 до 2014 р. Нижня хронологічна межа пов'язана з проголошенням незалежності України та початком формування самостійної системи зовнішньо-економічних відносин. Верхня межа – з російською агресією 2014 р., яка суттєво змінила внутрішні та зовнішні умови економічного розвитку України та характер її міжнародних економічних зв'язків.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності, системності, науковості, комплексності та наступності. Принцип історизму забезпечує розгляд економічної інтеграції України у світове господарство в конкретних історичних умовах, з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників. Принцип об'єктивності передбачає критичне опрацювання джерел та уникнення однобічної оцінки економічних процесів. Системний підхід дає змогу розглядати міжнародну економічну інтеграцію як сукупність взаємопов'язаних процесів у сфері

зовнішньої торгівлі, міжнародного бізнесу, інвестицій та фінансового співробітництва.

Важливе значення для роботи має поєднання **історичних і методичних підходів**. У процесі історичного дослідження використано проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, системний методи, а також методи аналізу, синтезу, узагальнення та класифікації. Проблемно-хронологічний метод дав можливість простежити основні етапи та динаміку економічної інтеграції України. Історико-порівняльний метод використано для зіставлення окремих напрямів зовнішньоекономічної діяльності України та виявлення їхніх особливостей. Системний метод дозволив розглянути економічну інтеграцію як комплексний процес, пов'язаний із внутрішнім економічним розвитком держави та міжнародними економічними відносинами.

Методична складова дослідження передбачає використання підходів компетентісно орієнтованого навчання, роботи з історичними джерелами, статистичними матеріалами, документами та візуальними ресурсами, а також проблемного й аналітичного навчання. Це дозволяє визначити способи перетворення складного економічного матеріалу на доступний для учнів 11 класу навчальний зміст та спрямувати його опрацювання на формування предметних умінь і ключових компетентностей.

Джерельну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, офіційні документи державних органів, міжнародні документи, статистичні матеріали, навчальна та навчально-методична література, наукові праці з історії незалежної України, економічної історії та міжнародних економічних відносин. Окрему групу джерел становлять матеріали, необхідні для визначення змісту та методичних засад викладання історії України в 11 класі.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні історичного та методичного аспектів вивчення економічної інтеграції України у світове господарство. У роботі систематизовано основні напрями цього процесу в

1990-х – на початку ХХІ ст. та визначено можливості їх використання як навчального матеріалу в курсі історії України в 11 класі. Запропоновано методичні підходи до формування компетентностей учнів під час опрацювання економічної проблематики та розроблено відповідні уроки.

Практичне значення магістерської роботи полягає у можливості використання її матеріалів учителями історії під час підготовки та проведення уроків історії України в 11 класі. Запропоновані підходи, навчальні матеріали, завдання та розробки уроків можуть бути використані для вивчення економічного розвитку України, її міжнародних економічних зв'язків, співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями та процесів інтеграції у світове господарство. Матеріали роботи також можуть застосовуватися під час підготовки здобувачів педагогічної освіти до професійної діяльності та для подальшого методичного опрацювання проблематики новітньої економічної історії України.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку джерел і літератури. Всього у роботі 79 сторінок, з них 73 сторінки основного тексту і 6 сторінок – список використаних джерел і літератури (54 позиції).

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА ТА НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія та джерела дослідження економічної інтеграції України у світове господарство

Джерельна база магістерської роботи вельми широка. Її, насамперед, складають нормативно-правові документи, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність Української держави, регулюють умови та напрямки діяльності іноземного бізнесу та процесу іноземного інвестування.

З моменту проголошення незалежності у 1991 році Україна визнала зовнішньоекономічну діяльність одним з головних пріоритетів державного розвитку і прийняла низку законодавчих документів, які встановлюють правила її. Ведення. Серед головних законів, в яких розглядаються умови розвитку економічного співробітництва нашої держави з іноземними партнерами, як на державному рівні, так і на рівні приватних підприємств став Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [15], вперше прийнятому Верховною Радою 16 квітня 1991 року. Серед всього іншого, в цьому нормативно-правовому акті викладені загальні принципи зовнішньоекономічної діяльності, визначені права та обов'язки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та ін.

Серед інших нормативно-правових актів, які регулюють процес включення України до глобальної господарчої системи, можна виділити такі Закони України, як: Закон України «Про іноземні інвестиції» [16], Закон України «Про власність» [17], Закон України «Про підприємництво» [18], Закон України «Про єдиний митний тариф» [19], Закон України «Про захист іноземних інвестицій» [20]. Серед всього іншого, в даних документах розглядаються принципи реалізації окремих аспектів зовнішньоекономічної діяльності – організації спільних з іноземними підприємцями підприємств, як

на території України, так і за її межами, порядок захисту прав власності, порядок виплати податків та зборів для іноземних підприємств.

В цілому, дана група джерел дозволяє скласти враження про систему здійснення зовнішньоекономічної діяльності в Україні та її кроки до інтегрування до світової економіки.

Важливим джерелом стали також роботи відомого американського економіста, лауреата Нобелівської премії, радника президента США Б. Клінтона Дж. Стігліца та міжнародного фінансиста Дж. Сороса. Їх роботи присвячені аналізу функціонування глобальної господарчої системи та викликів, які виникають у країн, які проходять шлях інтеграції до неї.

Зокрема, книга Дж. Стігліца «Глобалізація та її тягар» [44] присвячена критиці окремих аспектів міжнародних фінансових організацій, зокрема Міжнародного Валютного Фонду. Хоча в праці безпосередньо не розглядається конкретна співпраця фонду з Україною, тим не менш, показуються механізми співробітництва з країнами, що розвиваються, зокрема, із Росією в 90-ті роки XX століття. За думкою автора, ті антикризові рецепти, які надає МВФ, разом з кредитом, часто призводять до ситуації, яку Стігліц назвав «багато шоку, мало терапії» – тобто не сприяють економічному оживленню і призводять до ще більшої напруги соціального становища. Саме тому дане видання є цінним, при визначенні перспектив співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями.

Загальний розвиток глобальної економіки, її позитивні та негативні сторони розкриваються в роботі Дж. Сороса «Про глобалізацію» [43]. Автор також наголошує, що інтегрування окремої країни до світової фінансової системи ставить перед нею низку викликів, зокрема, зменшення соціальної ролі бізнесу, який отримує можливості для виведення своїх капіталів в спеціальні зони, де діють податкові пільги. Це, в свою чергу, зменшує надходження в державний бюджет і скорочення соціальних програм.

Втім, за думкою обох авторів, інтегрування в світову економіку представляє собою єдиний шлях до створення дійсно інноваційної та конкурентоспроможної економіки.

Історіографію магістерської роботи складають праці вітчизняних та зарубіжних економістів та істориків.

Зокрема, докладний аналіз процесу інтеграції України до світових господарчих міжнародних структур аналізується в роботі українського вченого А. С. Філіпенко «Україна і світове господарство» [47]. Серед всього іншого, автор торкається таких питань, як історія розвитку відносин між Києвом та міжнародними фінансовими організаціями, процес включення українських підприємств до глобальних економічних проектів, розвиток економічного співробітництва країнами СНД та Євросоюзом. Також окремо розглядаються перспективи співробітництва з країнами, які розвиваються.

Трансформацію національних економік при їх інтегруванні до міжнародної економічної системи розглядає в статті «Процеси глобалізації та її вплив на національні економіки» [35] український вчений А. Пешко. Він виділяє ті умови, які сприятимуть розвитку даного процесу, зокрема подальше удосконалення нормативно-правової бази, яка регулює зовнішньоекономічну діяльність України, створення відповідних державних агентств, які сприятимуть розвитку спільних підприємств з значною долею іноземної власності, залучення іноземного інвестування.

Важливою з точки зору аналізу існуючих ризиків інтегрування України в світову господарчу систему є праця Б. Кушнірука «Глобальна економічна криза: з чим зіткнеться Україна» [25]. В роботі автор робить наголос на тому, що залежність нашої держави від становища на світових ринках створює певну загрозу для національної економіки, оскільки для глобальної системи характерні періоди довготривалих криз, які відображаються негативним чином на соціально-економічному становищі в Україні.

Серед праць в яких аналізуються різноманітні аспекти співпраці України із міжнародними економічними організаціями слід виділити роботи

В. Кукурузи [24], П. Кравчука [23], М. Дідківського [14], А. Гальчинського [8], С. Боринця [3] та ін.

Таким чином, аналіз історіографії питання дозволяє стверджувати, що багато аспектів інтегрування України до світової господарчої системи залишилися поза увагою спеціалістів і потребують подальшого розгляду. Насамперед, переважає підхід, прихильники якого виступають за необхідність подальшого включення до глобальної економіки. Ризики та виклики, які можуть виникнути в ході даного процесу, аналізуються досить слабо.

В той же час, наявна джерельна та історіографічна база дозволяє вирішити поставлені в магістерській роботі цілі та завдання.

1.2. Особливості вивчення економічної історії України на сучасному етапі у курсі історії України в 11 класі

Вивчення економічної історії України є складовою курсу історії України в 11 класі та передбачає розгляд економічних процесів у взаємозв'язку з політичними, соціальними та міжнародними змінами. Економічний розвиток України в умовах незалежності охоплює важливі для розуміння новітньої історії процеси: становлення ринкових відносин, зміни у структурі господарства, розвиток підприємництва, зовнішньоекономічних зв'язків, міжнародної торгівлі, залучення іноземних інвестицій та поступове включення України у світову економічну систему [4; 10; 12; 54].

Сучасні підручники з історії України для 11 класу є важливою складовою навчально-методичного забезпечення вивчення зазначеної проблематики. Економічна історія України представлена в підручниках В. С. Власова, С. В. Кульчицького, О. Є. Панаріна [4], О. В. Гісема, О. О. Мартинюк, О. М. Сирцової, А. А. Галімова [10], А. А. Галімова, О. В. Гісема, О. О. Мартинюк [12], Г. М. Хлібовської, М. Є. Крижановської, О. В. Наумчук [54]. Їх використання дає можливість визначити зміст економічної

проблематики, яка пропонується для опрацювання учнями старшої школи, та зіставити особливості її представлення в різних навчальних виданнях.

Важливе місце в економічній історії незалежної України посідає проблема її включення до системи міжнародних економічних відносин. Відповідний процес пов'язаний із розвитком зовнішньої торгівлі, міжнародного економічного співробітництва, рухом іноземного капіталу та взаємодією України зі світовою економікою. Теоретичні засади розгляду міжнародних економічних відносин, глобалізаційних процесів та їх впливу на національні економіки представлені у працях О. Г. Білоруса, Д. Г. Лук'яненка та інших дослідників [2], С. Я. Боринця [3], Т. В. Кальченко [11], В. В. Козика та ін. [29], К. С. Солонінко [42], А. С. Філіпенка [47], а також у працях, присвячених глобалізації та її впливу на економіку України [5; 6; 23; 35].

Для шкільного курсу історії України зазначена проблематика має розглядатися передусім у її історичному контексті. Учням необхідно розуміти не лише зміст окремих економічних понять і явищ, а й історичні умови, за яких формувалися зовнішньоекономічні зв'язки України. У цьому контексті особливого значення набуває встановлення причинно-наслідкових зв'язків між внутрішніми економічними трансформаціями та змінами у міжнародному економічному становищі держави [2; 8; 33; 34].

Одним із важливих напрямів вивчення економічної історії України є опрацювання матеріалу про зовнішньоекономічну діяльність. Теоретичні засади її здійснення, форми та особливості розглядаються у навчальній літературі з міжнародної економіки та зовнішньоекономічної діяльності [14; 22; 29; 42]. Для учнів 11 класу цей матеріал доцільно пов'язувати з конкретними історичними процесами, що відбувалися в Україні після проголошення незалежності. Такий підхід дає можливість розглядати зовнішньоекономічну діяльність не як сукупність абстрактних економічних категорій, а як складову розвитку української держави.

Важливим джерелом для вивчення економічної історії є статистичні матеріали. Зокрема, показники товарної та географічної структури зовнішньої торгівлі України дають можливість простежити напрями розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та їхню динаміку [9; 45]. Залучення статистичних матеріалів до навчального процесу створює можливість для практичної роботи учнів з історичною інформацією: порівняння показників, визначення змін, встановлення тенденцій та формулювання висновків на основі наведених даних.

Особливе значення для вивчення економічної історії має робота з історичними джерелами. Методичні можливості використання джерел у навчанні історії представлені, зокрема, у практикумі П. В. Мороза, І. В. Мороз та В. С. Власова «Історія України в джерелах» [27]. Робота з джерелами дозволяє залучати учнів до самостійного аналізу історичної інформації та формувати вміння визначати зміст документа, встановлювати його історичний контекст, зіставляти інформацію різних джерел та робити аргументовані висновки.

Для економічної історії України особливо важливими є нормативно-правові документи, статистичні матеріали, матеріали щодо зовнішньоекономічної діяльності та міжнародного співробітництва. Використання таких джерел дає можливість безпосередньо ознайомити учнів із документальними свідченнями економічних перетворень та простежити зміни у законодавчому й економічному регулюванні [15–20; 27].

Методична організація вивчення економічної історії має відповідати сучасним підходам до навчання історії. Важливе місце в цьому контексті посідає компетентнісно орієнтована методика. У методичному посібнику О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власова обґрунтовано підходи до компетентнісно орієнтованого навчання історії, що передбачає спрямування навчальної діяльності не лише на засвоєння історичної інформації, а й на формування відповідних умінь та здатності застосовувати набуті знання [36].

Застосування компетентнісного підходу під час вивчення економічної історії передбачає організацію навчальної діяльності, у процесі якої учні працюють з історичною інформацією, аналізують документи та статистичні дані, визначають причинно-наслідкові зв'язки, порівнюють історичні явища та аргументують власні висновки [27; 36]. У такому разі економічний матеріал виконує не лише інформаційну функцію, а й стає засобом розвитку предметних умінь учнів.

Одним із важливих засобів організації такого навчання є практична робота. О. І. Пометун та Н. М. Гупан розглядають практичні заняття як важливий компонент навчання історії, спрямований на активну діяльність учнів та застосування ними історичних знань і вмінь [37]. Під час опрацювання економічної історії практична діяльність може передбачати аналіз статистичних таблиць, документів, фрагментів законодавчих актів, матеріалів про зовнішню торгівлю та міжнародне економічне співробітництво.

Не менш важливим є розвиток критичного мислення учнів. Методичні засади його формування на уроках історії в ліцеї розглядаються О. І. Пометун та Н. М. Гупан [38]. Застосування відповідних методичних прийомів під час вивчення економічної історії дозволяє організовувати роботу учнів з інформацією таким чином, щоб вони не лише сприймали готові оцінки історичних процесів, а й аналізували запропоновані матеріали та обґрунтовували власні висновки [38].

Особливістю економічної проблематики є значна кількість спеціальної термінології. Під час її вивчення учні стикаються з поняттями «зовнішньоекономічна діяльність», «інвестиції», «міжнародні економічні відносини», «глобалізація», «світове господарство», «міжнародний бізнес» та іншими категоріями, зміст яких розкривається у відповідній економічній літературі [3; 11; 14; 29; 42]. Тому методично важливим є пояснення економічних понять у зв'язку з конкретними історичними процесами, а не їх механічне запам'ятовування.

Вивчення економічної історії України також передбачає використання різних видів навчальної діяльності. Під час опрацювання матеріалу можуть застосовуватися індивідуальна, парна та групова робота, аналіз історичних документів, виконання практичних завдань, робота зі статистичними матеріалами та обговорення проблемних питань [36–38]. Вибір конкретного методу залежить від змісту навчального матеріалу, мети уроку та рівня підготовки учнів.

Окреме значення має планування навчального матеріалу. Календарно-тематичне планування курсу історії України визначає послідовність вивчення навчальних тем та створює основу для системної організації навчального процесу [28]. У межах цієї системи економічна проблематика має розглядатися у зв'язку з відповідними політичними, соціальними та міжнародними процесами, що дає змогу забезпечити послідовність і цілісність історичної освіти.

Економічна історія України має значний потенціал для формування в учнів умінь аналізувати сучасні суспільні процеси на основі історичного досвіду. Розгляд розвитку зовнішньої торгівлі, міжнародного економічного співробітництва, інвестиційних процесів та глобалізації дає можливість показати взаємозв'язок між розвитком України та загальносвітовими економічними процесами [1; 2; 5; 23; 35]. При цьому навчальний матеріал має зберігати історичну спрямованість і розглядатися відповідно до хронології та конкретних історичних умов.

Отже, сучасне вивчення економічної історії України в курсі історії України в 11 класі ґрунтується на поєднанні історичного змісту та сучасних методичних підходів до організації навчальної діяльності. Зміст підручників для 11 класу створює основу для опрацювання економічного розвитку України та її міжнародних економічних зв'язків [4; 10; 12; 54]. Методичні праці з компетентісно орієнтованого навчання, практичних занять, роботи з джерелами та розвитку критичного мислення визначають відповідні способи організації навчальної діяльності учнів [27; 36–38]. Поєднання цих складових

створює необхідні передумови для подальшого методичного опрацювання теми економічної інтеграції України у світове господарство та розроблення відповідних уроків для 11 класу.

1.3. Нормативно-правове та навчально-методичне забезпечення викладання історії України в 11 класі

Вивчення економічної історії незалежної України в курсі історії України в 11 класі здійснюється відповідно до нормативних вимог до змісту повної загальної середньої освіти та чинної навчальної програми з історії. Саме ці документи визначають місце відповідної проблематики у шкільному курсі, орієнтири навчальної діяльності учнів та результати, на досягнення яких має бути спрямоване навчання.

Нормативною основою організації навчання історії в 11 класі є Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 [39]. Для учнів 11 класу цей стандарт визначає загальні вимоги до змісту освіти та результатів навчання, зокрема в межах суспільствознавчого компонента. Його реалізація передбачає не лише засвоєння учнями певного обсягу історичних відомостей, а й формування здатності встановлювати зв'язки між подіями і процесами, працювати з різними джерелами інформації, критично оцінювати історичні явища та аргументувати власні судження [39]. У такому контексті економічна історія України має розглядатися не як окремий набір економічних фактів, а як складова суспільного розвитку держави.

Безпосередній зміст навчання визначає навчальна програма «Всесвітня історія. Історія України. 6–11 класи», оновлена відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2022 р. № 698 [7]. Програма орієнтує навчання історії на формування в учнів історичного мислення, здатності аналізувати джерела, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки,

порівнювати історичні явища та застосовувати здобуті знання для осмислення сучасних суспільних процесів [7].

Для теми цього дослідження особливо важливо, що проблематика економічної інтеграції України безпосередньо представлена у змісті курсу історії України для 11 класу. У межах вивчення становлення і розвитку України як незалежної держави програма передбачає розгляд особливостей формування ринкової економіки, соціально-економічних перетворень, міжнародних зв'язків держави та її місця у європейському і світовому просторі [7].

Показовим є включення до програми орієнтовної теми практичного заняття «Інтеграція України в європейський та світовий економічний простір: виклики і відповіді» [7]. Отже, проблематика, досліджувана в магістерській роботі, не є лише додатковим матеріалом, який учитель може використовувати за власною ініціативою. Вона безпосередньо пов'язана зі змістом навчальної програми з історії України в 11 класі та може становити основу окремої практичної навчальної діяльності учнів.

Зміст зазначеної теми створює можливості для розгляду економічної інтеграції України як тривалого історичного процесу. Його доцільно пов'язувати зі становленням ринкової економіки після проголошення незалежності, розвитком зовнішньоекономічних зв'язків, співробітництвом з міжнародними фінансовими організаціями, залученням іноземних інвестицій, змінами географічної та товарної структури зовнішньої торгівлі, участю України в міжнародних економічних організаціях та поступовим поглибленням економічного співробітництва з Європейським Союзом. При цьому економічні процеси мають розглядатися в єдності з політичними, соціальними та міжнародними змінами, які визначали розвиток незалежної України.

Таке представлення матеріалу відповідає загальній логіці курсу історії України в 11 класі. Економічні зміни розглядаються як складова державотворення та суспільної трансформації після 1991 р. Тому під час

вивчення теми важливо не лише назвати основні економічні події, а й показати їх причини, наслідки та взаємозв'язок із внутрішньополітичним розвитком держави і змінами у міжнародному становищі України.

Важливою складовою навчально-методичного забезпечення є сучасні підручники з історії України для 11 класу. У роботі використано підручники В. С. Власова, С. В. Кульчицького, О. Є. Панаріна [4], О. В. Гісема, О. О. Мартинюк, О. М. Сирцової, А. А. Галімова [10], А. А. Галімова, О. В. Гісема, О. О. Мартинюк [12], Г. М. Хлібовської, М. Є. Крижановської, О. В. Наумчук [54]. Усі вони відображають економічну проблематику історії незалежної України відповідно до змісту навчальної програми.

У підручниках економічні перетворення після 1991 р. розглядаються у зв'язку з процесами державотворення, становленням ринкової економіки, соціальними змінами та міжнародним становищем України [4; 10; 12; 54]. Це дозволяє вчителю поєднати фактичний матеріал про економічні реформи з ширшим історичним контекстом та уникнути перетворення відповідної теми на виклад суто економічних понять.

Особливо важливим для досліджуваної проблематики є представлення в навчальній літературі матеріалу про інтеграцію України до європейського та світового економічного простору. Наприклад, у підручнику Г. М. Хлібовської, М. Є. Крижановської та О. В. Наумчук окремо запропоновано практичну роботу «Інтеграція України в європейський та світовий економічний простір: виклики і відповіді» [54]. Її зміст передбачає роботу з документами, визначення міжнародних організацій, з якими співпрацює Україна, та аналіз труднощів її інтеграції до відповідних міжнародних структур. Таким чином, сам підручник орієнтує не лише на засвоєння інформації, а й на аналітичну діяльність учнів.

Порівняння сучасних підручників дозволяє зробити висновок, що економічна проблематика посідає помітне місце у висвітленні історії незалежної України, однак її навчальний потенціал не вичерпується основним текстом підручника. Для формування в учнів цілісного уявлення

про інтеграційні процеси доцільним є залучення додаткових джерел: статистичних матеріалів, нормативно-правових документів, карт, схем, матеріалів міжнародних організацій та інших інформаційних ресурсів.

Саме в такій якості можуть бути використані нормативно-правові акти України, що регулювали становлення ринкових відносин і зовнішньоекономічної діяльності після проголошення незалежності. До них належать Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про іноземні інвестиції», «Про власність», «Про підприємництво», «Про єдиний митний тариф», «Про захист іноземних інвестицій» [15–20]. Вони не визначають організацію шкільного навчання, але виступають важливими історичними джерелами для вивчення економічних перетворень початку 1990-х рр.

Використання фрагментів таких документів на уроці дозволяє показати учням, яким чином у перші роки незалежності формувалися правові засади ринкової економіки та міжнародної економічної діяльності України. Зокрема, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначив принципи здійснення відповідної діяльності, коло її суб'єктів та основні напрями міжнародних економічних зв'язків [15]. Закони у сфері підприємництва, власності та іноземного інвестування відображають процес створення нових правових механізмів функціонування економіки незалежної держави [16–20].

У навчальній роботі такі документи доцільно використовувати не для докладного вивчення юридичних норм, а як історичні свідчення конкретного етапу економічної трансформації. Учні можуть визначати, які зміни в економічних відносинах фіксує документ, зіставляти положення різних законодавчих актів, встановлювати зв'язок між законодавчими змінами та переходом до ринкової економіки. Такий спосіб роботи відповідає методичним засадам використання історичних джерел у навчанні [27].

Практикум П. В. Мороза, І. В. Мороз та В. С. Власова «Історія України в джерелах» орієнтує на організацію самостійної роботи учнів з документальними матеріалами, їх аналіз, визначення історичного контексту

та формулювання висновків [27]. Для досліджуваної теми цей підхід має особливе значення, оскільки економічна інтеграція України може бути представлена через різні типи джерел: законодавчі акти, статистичні дані, матеріали міжнародних організацій та документи, що характеризують розвиток зовнішньоекономічних відносин.

Методичне забезпечення вивчення теми також пов'язане з реалізацією компетентнісного підходу. У методичному посібнику О. І. Пометун, Н. М. Гупан та В. С. Власова розкрито можливості формування хронологічного, просторового, логічного, інформаційного та аксіологічного складників історичної компетентності [36]. Застосування цих положень до вивчення економічної інтеграції України передбачає, що учні мають не лише засвоїти основні етапи економічного розвитку держави, а й уміти аналізувати інформацію, визначати послідовність змін, установлювати причинно-наслідкові зв'язки та формулювати власні оцінки.

Значний потенціал має організація практичної діяльності учнів. О. І. Пометун та Н. М. Гупан наголошують на тому, що практичне заняття з історії має ґрунтуватися на активній самостійній роботі школярів з історичним матеріалом [37]. У випадку досліджуваної теми такими матеріалами можуть бути статистичні таблиці, графіки динаміки зовнішньої торгівлі, фрагменти законодавчих актів, документи міжнародних організацій, карти зовнішньоекономічних зв'язків та матеріали підручника.

Особливого значення набуває розвиток критичного мислення. Методичні засади його формування на уроках історії в ліцеї розкрито О. І. Пометун та Н. М. Гупан [38]. Економічна проблематика створює сприятливі умови для постановки питань, які не мають виключно репродуктивного характеру. Учні можуть порівнювати різні оцінки результатів економічних реформ, визначати позитивні та негативні наслідки економічної інтеграції, аналізувати статистичні показники та перевіряти сформульовані висновки за допомогою джерел.

Системність викладання забезпечується також календарно-тематичним плануванням. У виданні Ю. Ніраз представлено календарно-тематичне планування уроків історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти та інших суспільствознавчих курсів для 5–11 класів [28]. Воно може використовуватися як допоміжний методичний матеріал для визначення послідовності навчальних занять. Водночас календарно-тематичне планування не замінює чинної навчальної програми, а конкретизує її реалізацію в освітньому процесі.

Отже, нормативно-правове та навчально-методичне забезпечення вивчення економічної інтеграції України в 11 класі має кілька взаємопов'язаних рівнів. Державний стандарт визначає загальні вимоги до результатів шкільної освіти, а навчальна програма безпосередньо встановлює місце досліджуваної проблематики у змісті курсу історії України та передбачає практичне опрацювання питання інтеграції України в європейський і світовий економічний простір. Сучасні підручники конкретизують програмний зміст і пропонують відповідні навчальні матеріали. Методичні праці визначають способи організації компетентісно орієнтованого навчання, роботи з історичними джерелами, практичної діяльності та розвитку критичного мислення учнів. Нормативно-правові акти, що регулювали економічні відносини в незалежній Україні, доцільно використовувати як історичні джерела для організації аналітичної роботи учнів. Сукупність цих матеріалів створює нормативну, змістову та методичну основу для подальшої розробки системи уроків з теми економічної інтеграції України у світове господарство.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

2.1. Передумови та перспективи входження України до світової господарської системи у 1990-х – на початку XXI століття

Однією з найважливіших умов ефективного розвитку України на сучасному етапі є подальший розвиток зовнішньоекономічних зв'язків України з метою інтеграції у світову господарчу систему у якості одного з головних її суб'єктів. Слід відзначити, що дане завдання передбачає глибинне переосмислення та переорієнтацію існуючої господарчої моделі, а також виробітки нових правових засад розвитку зовнішньої економічної діяльності.

Слід відзначити, що Україна має певні наробітки в даній сфері і успадкувала певну частину зовнішньоекономічних зв'язків ще від СРСР. Однак в умовах розвитку господарчої моделі Радянського Союзу характер, напрями та масштаби цих зв'язків визначалися потребами єдиного народногосподарського комплексу. Саме тому, після проголошення незалежності України перед нею постало завдання: увійти у світову господарчу систему на принципах рівноправності та взаємовигідного співробітництва. Необхідність такого включення, тобто інтеграції нашої держави в світогосподарську систему, обумовлена низкою причин, зокрема:

1. необхідністю використання переваг міжнародного поділу праці для прискорення економічного та соціального розвитку країни;
2. необхідністю вирішення екологічних проблем [1].

Об'єктивна необхідність розвитку зовнішньоекономічних відносин доповнюється об'єктивними передумовами їх реалізації. Саме завдяки цим останнім, економічна інтеграція України в світогосподарську систему стає не тільки необхідною, але й можливою.

Прийнято розрізняти політичні, економічні та соціально-культурні передумови включення України у світові господарські зв'язки. Політичні передумови інтеграції – це перш за все забезпечення належного рівня політичної стабільності в країні; низький рівень політичних ризиків, пов'язаних з можливою конфіскацією власності, націоналізацією і експропріацією власності суб'єктів міжнародних економічних відносин, високий рівень доступності зовнішньоекономічної діяльності [21].

Названі передумови сьогодні забезпечуються на рівні всіх гілок влади в центрі і на місцях. Насамперед, йде процес звільнення взаємовідносин між Україною та країнами світового співтовариства від конфронтаційно-ідеологічних нашарувань. Поряд з цим вживаються заходи з правового забезпечення розвитку та регулювання зовнішньоекономічної сфери [21].

Слід також відзначити, що окремі економічні передумови інтеграції України в світогосподарську систему сформувалися ще в умовах входження її до складу СРСР. До них, насамперед, належать наявний економічний потенціал України та досягнутий рівень інтернаціоналізації її продуктивних сил. Про економічний потенціал України свідчить хоча б те, що вона ще в кінці 80-х років за багатьма показниками входила в десятку найбільш розвинених країн Європи. Верстатобудування, приладобудування, літакобудування, порошкова металургія, надтверді матеріали, рівень розвитку науки і техніки, агропромисловий комплекс, добувні галузі та багато інших сфер суспільної діяльності були основою для належної участі України в міжнародному поділі праці. Інтернаціоналізація продуктивних сил України в період її перебування у складі Радянського Союзу виявлялася головним чином :в обміні засобами виробництва і технологічними знаннями між колишніми республіками СРСР та країнами соціалістичної співдружності; у виробничому співробітництві і міжреспубліканських і міжнародному переміщенні виробничих ресурсів; включенні України в процес формування міжреспубліканської і міжнародної матеріальної,

інформаційної та організаційно-економічної інфраструктури, що забезпечує здійснення міжнародного обміну [33].

Серед економічних передумов включення України в систему міжнародної економіки важливе значення також має рівень фінансової стабільності та ринкової трансформації національної економіки. По забезпечення фінансової стабільності в Україні зроблено чимало: введена національна валюта, встановлено безпосередні зв'язки з міжнародними валютно-фінансовими організаціями, зокрема такими як МВФ, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, вживаються заходи в напрямку забезпечення стійкості гривні та ін. [21]/

Разом з тим поки що є проблеми, які гальмують процес фінансової стабілізації. Однією з них виступає надмірна внутрішня заборгованість.

Важливою економічною передумовою інтеграції вітчизняного господарства в світогосподарську систему, як уже говорилося, є рівень ринкової трансформації виробничих відносин. Адже світовий досвід підтверджує, що країни з однотипними за своїм соціально-економічним змістом системами господарства мають більш глибокі і більш масштабні зовнішньоекономічні відносини. Сьогодні в Україні здійснюється - комплекс заходів, спрямованих на утвердження ринкових механізмів господарювання. Для цього перш за все, реформуються відносини власності. Адже за наявності різних форм власності та широкої економічної свободи виробників стає можливим інтеграція на мікрорівні як найбільш глибока і ефективна її форма. Ця остання здатна дати відчутний поштовх інтенсифікації світогосподарських зв'язків і на макрорівні [33].

З метою більш повної взаємодії національної економіки з сучасним світовим ринковим господарством, Україна намагається розробляти відповідну ринкову інфраструктуру. Йдеться, насамперед, про функціонування товарного і фінансового ринку, ринку послуг і технологій, житла і робочої сили, які повинні взаємодіяти з аналогічними структурами світового господарства. Сказане дає підстави стверджувати, що за рівнем

економічного розвитку України готова до глибокої інтеграції у світове господарство, а її економіка виступає частиною міжнародної економіки [8, с. 79].

Для інтеграції України в світогосподарську систему, як уже зазначалося, потрібно мати відповідні соціально-культурні передумови. При зіставленні міжнародних і вітчизняних рівнів соціально-культурного розвитку видно, що Україна має досить високий рівень освіти і загальної культури народу, належний рівень професійної кваліфікації робочої сили, яка характеризується працьовитістю, колективізмом і відкритістю для співпраці із зарубіжними партнерами [33].

Разом з тим для входження нашої держави в систему міжнародних економічних зв'язків в якості рівноправного партнера вкрай необхідно підвищити економічну культуру населення та ділову етику підприємців. Також необхідно оволодіти принципово новою культурою ринку, поряд з високим професіоналізмом включає в себе і такі поняття, як честь, совість, порядність.

Також не можна не відзначити і те, що в Україні є й інші передумови для інтенсифікації її світогосподарських зв'язків. До них можна віднести сприятливі кліматичні умови, родючі землі (25 % чорноземів світу) для розвитку сільськогосподарського виробництва, вигідне географічне положення як транзитної держави, наявність багатьох корисних копалин, налагоджені політичні відносини з країнами ближнього і далекого зарубіжжя.

Отже, в Україні безумовно склалися, основні передумови для глибокої інтеграції у світове господарство. Завдання полягає лише в тому, щоб їх належним чином реалізувати [33].

2.2. Основні напрями економічної інтеграції України у систему міжнародних економічних відносин на початку ХХІ століття

Ринкова трансформація економіки України поставила розвиток зовнішньоекономічних відносин в більшу залежність від економічного

інтересу в порівнянні з тим, що було в умовах входження нашої держави до складу СРСР. Саме враховуючи економічний інтерес формуються основні напрями сучасних зовнішньоекономічних відносин України.

Виходячи з пріоритету національних економічних інтересів, держава прагне розвивати взаємовигідні зв'язки як в експортному, так і в імпортному секторах. Пріоритетними напрямками експортного сектора є розвиток і пошуки ринків збуту для підприємств промислового сектору. Зокрема, Україна зацікавлена у експорті верстатів, літаків, побутової техніки, виробів порошкової металургії, електрозварювальної техніки та інших високотехнологічних і наукомістких виробів, що відповідають світовому рівню. Також Київ вважає пріоритетним завданням перетворення сільськогосподарського і продовольчого виробництва в вискоєфективну галузь, здатну істотно впливати на обсяги вітчизняного експорту. Важливим є також розвиток торгівлі патентами, ліцензіями, різноманітними послугами, передусім транспортними, пропонуючи транзитні перевезення вантажів, нафти, газу. Актуальним є і розвиток і пошук вигідних ринків збуту кольорових металів, урану, які можуть посилити експортний потенціал України.

В області імпоротної політики чинним законодавством пріоритетними напрямками визнані насамперед такі:

1. імпорт лікарських засобів, обладнання для медичних установ, техніки для розвитку медичної промисловості;
2. імпорт продовольства, новітньої техніки і технологій для розвитку харчової промисловості [29, с. 151].

Слід зазначити, що інтеграція України в світогосподарську система передбачає вибір пріоритетного економічного простору, в якому найбільш повно можуть реалізуватися національні інтереси. Сприятливим для нашої держави економічний простір – це простір колишнього СРСР. Будучи складовою єдиного народногосподарського комплексу, Україна мала широко розгалужену мережу економічних і науково-технічних зв'язків з колишніми

республіками, а нині з незалежними країнами. Сьогодні є реальні можливості для відновлення цих зв'язків на новій політико-економічній основі. Причому на ринку країн СНД Україна реалізує понад 25 % ВВП і забезпечує головні свої потреби в нафті, газі, деревині, бавовні та ін. [29, с. 152].

Незважаючи на те, що в 90-х роках відбулося значне скорочення зовнішньоекономічних зв'язків між країнами колишнього СРСР в результаті переорієнтації їх торгових потоків на країни так званого далекого зарубіжжя, рівень взаємозалежності партнерів по СНД залишається досить високим. А тому й відновлення нормальних економічних відносин на просторі колишнього СРСР є потужним фактором стабілізації економіки та піднесення добробуту населення кожної з країн СНД. Усвідомлюючи цю обставину керівництво України здійснювало заходи щодо реінтеграції на основі розробки ефективного механізму економічної взаємодії з партнерами по СНД. При цьому розвиток співробітництва здійснювався як на міждержавній основі через погодження між урядами основних параметрів взаємовідносин, так і на рівні прямих зв'язків підприємств, об'єднань, кооперативів, бірж, асоціацій, спілок тощо [33].

Звичайно, відновлення економічних відносин України з країнами СНД відбувається не так швидко, як цього вимагає економіка. За минулі роки так і не був відновлений єдиний економічний простір, виявилися серйозні розбіжності в підходах до здійснення ринкових перетворень між учасниками економічного процесу на пострадянському просторі. Крім того, реінтеграцію гальмують серйозний спад виробництва, нестійкість національних валют, взаємні неплатежі. Крім того, останнім часом бойові дії між Україною та Росією, торгівельні та газові війни, окупація Криму Російською Федерацією у 2014 р. ставлять під сумнів існування ефективної системи відносин між цими двома найважливішими партнерами на пострадянському просторі.

Також сферу особливих економічних інтересів України становлять країни Східної Європи, перш колишні члени Ради Економічної Взаємодопомоги (Болгарія, Угорщина, Словаччина, Чехія). Хоча колишні

зв'язки України з цією групою країн відбивали лише міждержавні відносини СРСР, вони були досить міцними і ефективними. Їх інтенсифікація на новій економічній і соціально-політичній основі здатна обернутися великим виграшем для України. Адже цьому сприяє територіальна близькість, наявність відповідних транспортних комунікацій, історичні й духовні традиції, приблизно однаковий рівень економічного і науково-технічного розвитку тощо. Тим більше, що багато українських підприємств були включені в міжнародний поділ праці через спеціалізацію і кооперацію з підприємствами саме цих країн [32].

Останнім часом Київ здійснював цілий комплекс заходів на оновлення виробничих зв'язків з Польщею, Болгарією, Словаччиною, Угорщиною. При цьому мова йде не тільки про відновлення старих форм співробітництва. Україна готова співпрацювати в інвестиційній сфері, створенні спільних підприємств, особливо в прикордонній смузі, спільну діяльність на ринках третіх країн.

Значні зусилля нашої держави спрямована на те, щоб розширити зовнішньоекономічні зв'язки з Європейським союзом (ЄС), який є одним з трьох головних промислових, фінансових і торгових центрів світу. Як відомо, довгий час економічне співробітництво України з ЄС здійснювалося на основі угоди про торгівлю між СРСР та Європейським союзом. Причому воно нерідко носило конфронтаційно-ідеологічний характер, оскільки стримувалося ідеологічними та політичними перешкодами. Так, існувала заборона на передачу соціалістичним країнам, у тому числі і Україні, прогресивних технологій, торгівлю окремими товарами тощо [32].

У сучасних умовах Україною та ЄС намагаються досягнути домовленостей щодо усунення перешкод на шляху розвитку взаємовигідного співробітництва. Завдяки їм зовнішньоекономічні зв'язки України з країнами ЄС набули нової якості. Сторони здійснюють співробітництво з проведення економічних реформ шляхом розвитку міжпарламентських зв'язків, узгодження українського законодавства з нормами ЄС, участь у

міжнародному контролю за виборами в Україні; сприяння інтеграції України у світову економіку шляхом надання допомоги у забезпеченні відповідності українських товарів міжнародним стандартам, розвитку регіонального співробітництва, сприяння в сфері захисту навколишнього середовища, створення сучасної банківської системи, надання допомоги в галузі впровадження сучасних інформаційних технологій тощо; співпрацю у сфері здійснення конверсії військово-промислового комплексу; координування дій і взаємну допомогу в боротьбі з організованою злочинністю, корупцією, незаконною міграцією; сприяння підготовці кадрів, розвитку наукових досліджень, надання гуманітарної допомоги [29, с. 154].

З 2011 року між Україною та ЄС йшли переговори про поглиблення економічної інтеграції та підписання Угоди про асоціацію. 19 грудня 2011 року Україна та ЄС оголосили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію, однак, фактично сторони знаходяться на завершенні першої стадії підготовки цього документу.

30 березня 2012 року відбулося часткове парафування тексту Угоди – було парафровано майже всю Угоду включно з першими статтями розділу про зону вільної торгівлі (ЗВТ).

Угода про асоціацію між Україною та ЄС – це великий економічний та політичний проект, який було розпочато у 2007 році і який в перспективі може стати одним з інструментів модернізації Української держави. Враховуючи особливість цієї Угоди з точки зору політичної асоціації та інтеграції європейського та українського ринків, її підписання має важливе політичне значення, оскільки воно означатиме вибір української влади на користь розвитку України в рамках європейської цивілізаційної моделі. Саме тому підписання Угоди, як здійснення акту політичної дії, є неприйнятним для тих політичних кіл та третіх держав, які прагнуть продовження стану економічної та політичної невизначеності України, а відповідно – її слабкості та перебування в статусі об'єкту геополітичних та економічних домовленостей інших держав [50].

Перспективні економічні та науково-технічні зв'язки України і США. Останнім часом значно зросли обсяги товарообігу і прямих інвестицій, активізувалося співробітництво в галузі зміцнення миру і безпеки народів, боротьби з організованою злочинністю, підготовки та перепідготовки кадрів/

З боку України робляться певні кроки щодо розвитку економічних зв'язків з Китаєм. Україна в останні роки значно збільшила імпорт китайських товарів, хоча експортні поставки в цю країну практично рівні нулю. Сказане означає, що вітчизняним виробникам необхідно більш активно пробиватися на внутрішній ринок Китаю, адже за певних умов ми могли б продавати продукцію машинобудівного комплексу, співробітничати в підготовці кадрів, спільному здійсненню наукових проектів тощо.

Інтеграції України в міжнародну економіку сприяє розвиток відносин з міжнародними економічними та валютно-кредитними організаціями, зокрема такими як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, які можуть бути основним джерелом зовнішніх запозичень України [33].

Таким чином включення України до світової господарчої системи є одним з пріоритетних напрямів розвитку нашої держави, від успішності якого залежить становлення та розвиток ефективної господарчої моделі та добробут громадян. Процес розвитку зовнішньополітичної діяльності та інтеграції нашої держави в світову економіку складається з кількох напрямків, найбільш перспективними з яких є розвиток зовнішньоекономічних зв'язків з країнами СНД, поглиблення співпраці з ЄС в цілому, і країнами Східної Європи, а також з США і Китаєм. Саме у відносинах з цими країнами у України вже склався певний рівень відносин, який надає можливості для подальшого діалогу. Важливою умовою є також існуючий певний рівень економічного співробітництва з багатьма іноземними партнерами, який був досягнутий, ще за часів входження УРСР до складу Радянського Союзу. Вельми важливим вважається збереження даного потенціалу для поглиблення господарчих контактів, особливо з

країнами СНД і Східної Європи. Проте це можливо лише у разі відмови від ідеологічних штампів, взаємної підозри та визнання кожного з суб'єктів економічного співробітництва рівноправними партнерами. Особливо, це стосується україно-російських відносин, які сьогодні переживають далеко не кращий період свого розвитку. Взаємні підозри, розпалювання національної ворожнечі сьогодні поставили під сумнів існування будь-яких стосунків між двома колись важливими партнерами.

Також треба відмовитися від надмірної заідеологізованості і при поглибленні економічної інтеграції з країнами Заходу, зокрема з ЄС. Процес підписання Угоди про асоціацію з Європейською спільнотою перетворилася сьогодні на іншу «больову точку», яка негативним чином впливає на внутрішній розвиток України.

Певної зваженості потребує сьогодні і підхід до розвитку відносин з міжнародними фінансовими організаціями, зокрема, з МВФ. Отримуючи кредити на подолання кризових явищ, Київ має чітко усвідомлювати соціальні та економічні кроки такого кроку, оскільки з інвестиціями, він бере на себе зобов'язання проводити відповідну поглядам міжнародних кредиторів соціальну-економічну політику.

Серед внутрішніх факторів, які мають сприяти подальшій інтеграції України в світову господарчу систему, слід відзначити подальше вдосконалення нормативно-правова бази, яка регулює зовнішньоекономічну діяльність, сприяти політичній стабільності, що є головною умовою для залучення іноземних інвестицій. Важливим є також подолання кризових явищ у економіці, розвиток тих галузей, де Україна все ще спроможна забезпечити випуск конкурентоспроможної продукції.

2.3. Розвиток міжнародного бізнесу в Україні як складова інтеграції до світової економічної системи

Важливою складовою процесу інтегрування України до світової господарчої системи є створення відповідних та комфортних умов для

діяльності в країні іноземного бізнесу. Слід зазначити, що розвиток міжнародного бізнесу в нашій країні відбувається в умовах ринкової трансформації національної економіки. Тому загальноекономічні проблеми не можуть не викликати загострення або виникнення певних проблем у кожній сфері чи галузі економіки, в тому числі і міжнародному бізнесі. Найчастіше організатори міжнародного бізнесу мають справу з політико-правовими, організаційно-структурними, економічними та соціально-психологічними проблемами [35].

Політико-правові проблеми виникають внаслідок недосконалості або відсутності необхідних законодавчих актів, довільного їх тлумачення, збереження потенційних можливостей порушення політичної стабільності як в нашій країні, так і в зарубіжних партнерів.

Організаційно-структурні проблеми розвитку міжнародного бізнесу обумовлені, головним чином, такими причинами, як недосконалість і нерозвиненість вітчизняних ринкових інфраструктурних інститутів, повільне входження України в міжнародні політичні та економічні структури, консерватизм у прийнятті рішень тощо. Не менш важливим фактором, який уповільнює розвиток міжнародного бізнесу є непрозорість умов ведення ділової активності та корумпованість існуючої системи оподаткування, видачі ліцензій та ін. [35].

Економічні проблеми розвитку міжнародного бізнесу причиною недостатньої конвертованості національної валюти, порушенням ринкових принципів ціноутворення, недосконалістю системи реальних економічних стимулів, відсутністю ефективної системи маркетингу як умови чинного зв'язку між попитом та пропозицією в міжнародному масштабі.

Соціально-економічні проблеми розвитку міжнародного бізнесу обумовлені консервативністю економічного мислення, відсутністю досвіду професійного менеджменту в значній частині суб'єктів міжнародних економічних відносин, неприйняттям певною частиною суспільства окремих форм міжнародного бізнесу, незнанням іноземних мов тощо.

Обумовлені згаданими причинами проблеми, зрештою обертаються стримуванням притоку інвестицій в Україну і визначають певні тенденції розвитку міжнародного бізнесу в нашій державі. По-перше, активну підприємницьку діяльність на території України розгортають, насамперед, партнери з промислово-розвинених країн, капітал яких характеризується високою мобільністю [23].

По-друге, спільні підприємства створюються, головним чином, на двосторонній основі і для здійснення промислової діяльності.

По-третє, в економіку України залучається досить малий обсяг стартових іноземних інвестицій, оскільки зарубіжні партнери відчують себе невпевнено на малознайомій українському ринку.

По-четверте, більшість зарубіжних фірм, особливо малих і середніх, орієнтуються на швидку віддачу невеликих інвестицій і комерційну вигоду від разових операцій, які, нерідко, мають спекулятивний характер.

По-п'яте, існує тенденція до зосередження міжнародної підприємницької діяльності в науково-технічних та промислово-виробничих центрах України [23].

Як показує практика сучасного господарювання, названі проблеми і тенденції в тій чи іншій мірі мають місце на всіх рівнях управління спільним підприємництвом – внутрішньовиробничому, галузевому, регіональному, державному, міжнародному. Тому і вирішення їх вимагає спільних дій кожної ланки підприємницької діяльності, формування відповідної стратегії розвитку та ефективної системи управління.

Однак, незважаючи на існуючі проблеми і негативні тенденції розвитку міжнародного бізнесу, Україна з точки зору довгострокових перспектив, безумовно, цікавить іноземних інвесторів. Цей інтерес визначається як загальними масштабами сфери застосування іноземних інвестицій, так і позитивними зрушеннями щодо ринкових перетворень і стабілізації політичного становища.

Вельми перспективними є економічні зв'язки України з країнами СНД і Східної Європи. Адже свого часу саме з цими країнами наша держава мала тісні економічні взаємозв'язки. Відновити і зміцнити їх сьогодні легше, оскільки кожна із сторін має певну зацікавленість в цьому. Враховуючи це, керівництво країни вживає заходів з їх відновлення на основі ефективного ринкового механізму економічної взаємодії. Проте, останні події, пов'язані із погіршенням відносин з Росією, у зв'язку із зимовими подіями в Києві 2014 року та приєднанням Криму до РФ, негативним чином відбиваються на розвитку економічного співробітництва між країнами. Особливо болісним є той факт, що ця конфронтація не дозволяє відновити існуючий раніше потенціал взаємовигідного партнерства [23].

Не менш перспективним напрямком розвитку міжнародного бізнесу є спільне підприємництво з країнами, що розвиваються. Поки що Україна навіть не задекларувала цілі і завдання української зовнішньоекономічної політики щодо цієї категорії держав. І це в той час, коли ринки країн, що розвиваються, практично відкриті для українських підприємств. Розвитку взаємовигідних економічних зв'язків з країнами, що розвиваються, може сприяти і та обставина, що багатьом з них доводиться вирішувати ті ж проблеми, які вирішує сьогодні Україна.

Зрозуміло, що є певні передумови для поглиблення і розширення підприємницької діяльності країн, що розвиваються. Багато з них, за певних умов, могли б стати якщо не масштабними, то хоча б середніми інвесторами в економіку України. Інакше кажучи, нашій державі необхідно якнайшвидше розробити концепцію економічних відносин з країнами, що розвиваються, як в цілому, так і з групами країн та окремими країнами - партнерами.

Якщо ж говорити про перспективи розвитку міжнародного бізнесу в Україні, найбільш загально, то його рівень буде визначатися, головним чином, загальним рівнем економічного розвитку країни, реальними результатами проведених реформ, істотним оновленням структури суспільного виробництва і розвитком експортного потенціалу[23] .

Удосконалення і розвиток сучасних форм міжнародного бізнесу в Україні відбувається поряд з формуванням відповідних політико-правових, економічних, соціально-культурних та інфраструктурних передумов його ведення. Завдяки останнім наша держава досягла певних позитивних зрушень у розвитку таких форм міжнародного бізнесу як експорт – імпорт товарів і послуг, інвестиційна діяльність, спільне підприємництво.

Звичайно, найбільшого розвитку в умовах ринкових перетворень отримала експортно-імпортна діяльність українських підприємств. Завдяки лібералізації механізму інтернаціонального співробітництва істотно розширилося коло учасників, які забезпечили торгівлю товарами з більш 120 країнами світу. При цьому найбільш інтенсивно, до останнього часу, товарообмін здійснюється з підприємствами Росії, Німеччини, Білорусі, КНР та інших країн [29, с. 162].

Позитивні зрушення в умовах ринкових перетворень були досягнуті в галузі експорту – імпорту послуг. Наприкінці 90 -х років Україна підтримувала зв'язки з експорту-імпорту послуг майже з 50 країнами Європи, Азії, Африки, Америки. Причому обсяг експорту послуг більш ніж удвічі перевищував обсяг їх імпорту. Найбільшими нашими партнерами з експорту-імпорту послуг були Росія, США, Великобританія, Німеччина.

У загальному обсязі експорту – імпорту послуг найбільша частка припадає на транспортні послуги. Наприкінці 90-х років вона становила понад 80 % експорту і понад 20 % імпорту. У структурі експорту транспортних послуг провідне місце займають послуги трубопровідного транспорту. За ними слідують послуги морського, залізничного, повітряного транспорту [29, с. 162].

У структурі імпорту транспортних послуг найбільша частка припадає на послуги залізничного транспорту. Наприкінці 90-х – на початку XXI століття вона становила понад 60 %. Крім транспортних, певного розвитку набули послуги зв'язку, будівельні, страхові, фінансові, комп'ютерні, ліцензійні та інші ділові послуги, послуги в галузі культури та відпочинку

тощо. Хоча їх питома вага в експорті поки незначна, проте вони відіграють помітну роль у розвитку міжнародного бізнесу в Україні.

Експортно-імпорتنу діяльність характеризує порівняно низький рівень інтернаціоналізації міжнародних економічних відносин. А тому саме ці відносини надзвичайно динамічні за обсягами, партнерами та умовами здійснення тощо.

В свою чергу, інвестиційна діяльність характеризується вищими порівняно з експортно-імпортними відносинами рівнем інтернаціоналізації. Як форма міжнародного бізнесу вона відображає головним чином тривалу зацікавленість іноземного інвестора в резиденських підприємстві в економіці іншої країни. Вона передбачає здійснення прямих інвестицій в Україну (іноземні інвестиції) і прямих інвестицій з України (зарубіжні інвестиції) [23].

В умовах ринкових перетворень прямі інвестиції в Україну значно зросли і першому десятиріччі XXI століття становили майже тринадцять мільярдів доларів США. Зростання відбулося в результаті збільшення капіталу нерезидентів, у тому числі за рахунок грошових внесків, внесків у формі цінних паперів, реінвестування доходів, внесків у формі рухомого і нерухомого майна, вкладів у формі нематеріальних активів (придбання юридичних прав, ноу-хау) тощо.

Найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну надходили з США, Німеччини, Нідерландів, Великобританії, Росії, Південної Кореї, Кіпру. З них більше 20 % використовуваних у харчовій промисловості, 15 % – у внутрішній торгівлі, 12 % – у машинобудуванні та металообробці. Від 4 до 7 відсотків прямих іноземних інвестицій були задіяні у вітчизняних фінансах, хімічній промисловості, будівництві та охороні здоров'я [29, с. 163].

Якщо розглянути долю іноземного інвестування за регіональною ознакою розміщення іноземних інвестицій, то перше місце займає Київ. За

ним слідує Київська, Запорізька, Одеська, Дніпропетровська, Донецька, Черкаська області та Автономна Республіка Крим (до березня 2014 року).

Прямі інвестиції з України в 2001 – 2008 роках становили приблизно 10 млн. доларів. Експортувалися вони головним чином з таких галузей народного господарства як транспорт (понад 60 %), машинобудування і металообробка (7 %), охорона здоров'я, фізична культура та соціальне забезпечення (6 %), будівництво (майже 4 %), паливна промисловість (більше 3 %) [23].

Щодо частки регіонів у прямих зарубіжних інвестиціях, то перше місце займає Севастополь. За ним слідує Одеська область, Київ, Донецька, Львівська, Дніпропетровська, Полтавська, Луганська, Чернівецька, Харківська області.

Із загального обсягу прямих інвестицій з України майже 17 млн. дол. розміщувалися в Росії і 16 млн. дол. – у В'єтнамі. До числа країн, в яких розміщується порівнянної значної частки загального обсягу прямих зарубіжних інвестицій відносяться Швейцарія, Кіпр, Угорщина, США, Грузія, Австрія [23].

Спільне підприємництво як форма міжнародного бізнесу характеризується порівняно високим рівнем інтернаціоналізації відносин. Проте в нашій країні воно поки не отримало широкого розвитку. Так, у першому десятиріччі XXI століття, на території України діяло понад 3 тисячі спільних підприємств різних галузевих функціональної спрямованості. Переважна частина з них функціонувала в промисловості і була створена на двосторонній основі. У створенні міжнародних підприємств на території України взяли участь більше 40 країн світу. Найбільша кількість спільних підприємств створили США, Німеччина, Швейцарія, Австрія, Польща, Угорщина, Болгарія, Італія, Канада [23].

Створені за участю даних країн підприємства є підприємствами прямого інвестування, тобто такими, в яких іноземному інвестору належить не менше 10 % загального обсягу статутного фонду. Як свідчить статистика,

саме в таких підприємствах зайнято більше 60 % загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну.

Щодо створення спільних підприємств за кордоном, то Україна знову ж таки робить лише перші кроки. Наприкінці 90-х років з 100 млн. дол. загального обсягу прямих інвестицій з України приблизно 25 млн. дол. були задіяні у спільних підприємствах. Зрозуміло, що за таких обставин частка українського капіталу в статутному фонді кожного такого підприємства незначна, а тому й вітчизняні учасники міжнародного бізнесу не можуть істотно впливати на політику підприємства-резидента [23].

Інтернаціоналізація економіки України, про що говорилося в попередніх темах, породила необхідність подальшого вдосконалення взаємовідносин між вітчизняними господарюючими суб'єктами та їх зарубіжними партнерами. Одним з напрямків такого вдосконалення є розвиток міжнародного бізнесу в Україні. Адже в сучасних умовах він охоплює науково-технічну, виробничу, торговельну, сервісну та іншу співпрацю фірм, підприємств, корпорацій та інших господарюючих суб'єктів двох або більше країн.

Для більш активного розвитку міжнародного бізнесу в Україні необхідні політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні передумови.

До політико-правових передумов розвитку міжнародного бізнесу в Україні належать: існуючий політичний і правовий режим в країні; модель управління економікою в цілому і її міжнародним сектором, рівень політичної стабільності та політичного ризику. З початком ринкових перетворень в економіці України названі передумови значно покращилися. Це відбулося насамперед внаслідок прийняття законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на демонополізацію сфери зовнішньоекономічних зв'язків, лібералізації загальноекономічних умов функціонування господарюючих суб'єктів та процедури їх виходу на зовнішні ринки.

Завдяки прийняттю законів «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про іноземні інвестиції», «Про власність», «Про підприємництво», «Про єдиний митний тариф», «Про захист іноземних інвестицій» та інших, а також завдяки прийняттю відповідних указів Президента України і постанов Кабінету Міністрів України, створено передумови для включення у зовнішньоекономічну діяльність дрібних і середніх підприємств. При цьому відбулася заміна директивного порядку отримання статусу суб'єкта міжнародного бізнесу на повідомний, введена більш розгалужена система зовнішньоекономічного інформування, надано право кожному суб'єкту самостійно визначати конкретний спосіб своєї участі в міжнародному бізнесі [14, с. 92].

Сьогодні згідно закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» суб'єктами міжнародного бізнесу можуть бути: фізичні особи, тобто громадяни України та інших країн, а також особи без громадянства, які мають цивільну дієздатність і правоздатність; юридичні особи, зареєстровані в Україні і мають на її території постійне місцезнаходження; об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб [15].

Не є юридичними особами згідно з законами України, але мають постійне місцезнаходження на території України; структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності іноземних держав (дочірні фірми, філії, відділення, представництва тощо); спільні підприємства, що мають постійне місце знаходження в Україні [15].

Чинним законодавством та підзаконними актами визначаються і основні принципи, яких повинні дотримуватися суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності. До цих принципів належать: дотримання суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення свободи зовнішньоекономічного підприємництва, створення рівних умов для всіх суб'єктів міжнародного бізнесу та недопущення дискримінації; верховенство законів України над законами інших держав, захист інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення

еквівалентності обміну та недопущення демпінгу в процесі експорту-імпорту товарів.

Слід відзначити, що економічні передумови розвитку міжнародного бізнесу в Україні склалися ще в умовах планової економіки. Вже тоді за рівнем економічного розвитку, науково-технічного прогресу, розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і економічних традицій Україна була здатна активно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, в тому числі і приймати більш помітну участь у міжнародному бізнесі [14, с. 95].

Разом з тим, з початком ринкових перетворень у згаданих передумовах чітко проявилися дві тенденції: тенденція до розвитку і тенденція до гальмування. Тенденцію к розвитку породжувала лібералізація механізму інтернаціонального співробітництва, розширення кола учасників міжнародного бізнесу, особливо за рахунок виходу на зовнішні ринки малих і середніх підприємств. Ці останні, як свідчить світовий досвід, містять в собі великий потенціал з розвитку міжнародного підприємництва.

Основу такого потенціалу складають експортно-імпортні можливості малих і середніх підприємств, їх здатність більш швидко пристосуватися до змін попиту і пропозиції, більш оперативно освоювати випуск нової продукції, створювати достатню конкуренцію навіть самим ТНК.

Тенденцію до гальмування економічних передумов розвитку міжнародного бізнесу обумовлюють кризові явища в економіці України. Зокрема, зменшення обсягів виробництва у 2008 – 2010 роках негативно вплинуло на експортні та імпортні можливості вітчизняних суб'єктів міжнародного бізнесу, і так само негативно відбилося на структурі експорту та імпорту товарів і послуг [29, с. 174].

Соціально-культурні передумови розвитку міжнародного бізнесу в Україні, зокрема такі, як прогресивна структура населення (вік, стать, рівень освіти, професійний склад, національний склад), політична орієнтація населення, ставлення до праці і навколишнього середовища і т.д., були сформовані в нашій державі до початку ринкових перетворень. Проте в

нових умовах вони потребують удосконалення та розвитку. Перш виникла потреба у підготовці населення до позитивного сприйняття ринкових перетворень, усвідомлення корисності виходу на зовнішні ринки нових суб'єктів господарської діяльності та їх професійної підготовки [14, с. 98].

Крім того, в умовах ринкових перетворень в економіці виникла необхідність забезпечення нового оптимального поєднання підприємницької самостійності та ініціативи, з одного боку, і обґрунтованого втручання відповідних державних органів у зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів міжнародного бізнесу – з іншого боку. Зокрема, державні органи можуть сприяти створенню належної кон'юнктури для розвитку міжнародного бізнесу, спонукати до більш активних інвестицій у експортоорієнтовані і імпортозаміні галузі, заохочувати до участі у певних видах зовнішньоекономічної діяльності за допомогою пільгового оподаткування, митного контролю, оптимізації валютно-кредитної сфери.

Слід також зазначити, що з початком ринкових перетворень в Україні, виникла потреба суттєвого вдосконалення існуючих і створення нових елементів інфраструктури. Згідно з чинним законодавством ринкова інфраструктура України сьогодні включає в себе аукціони, торгово-промислові палати, торгові дома, ярмарки, біржі (товарні, валютні, фондові, праці), страхові компанії, аудиторські фірми, холдингові компанії тощо.

Аукціони як елемент інфраструктури являють собою форму продажу в певний час і в певному місці товарів, попередньо ознайомленим покупцям. Їх проведення практикується сьогодні майже у всіх промислових центрах країни [14, с. 99].

Торгово-промислові палати представляють собою комерційні організації, які сприяють розвитку зв'язків вітчизняних суб'єктів господарської діяльності з партнерами зарубіжних країн. Вони діють на принципах повного комерційного розрахунку.

Торгові будинки являють собою торгові фірми, які закупають товари у виробників або збутових організацій України і перепродують зарубіжним

партнерам або ж навпаки: закупають товари за кордоном і перепродують вітчизняним оптової та роздрібним торговцям і безпосереднім споживачам в тих чи інших галузях народного господарства.

Ярмарки (торги) представляють собою форму торгівлі, яка здійснюється періодично у встановленому місці певними товарами за зразками. Різновидом ярмарку є ярмарок-виставка, на якій виставлені зразки товарів, які можна замовляти [14, с. 100].

Біржа як елемент ринкової інфраструктури являє собою інститут, який організовує вільну торгівлю товарами і послугами, цінними паперами, валютою, здійснює посередницькі операції на ринку робочої сили. Відповідно до специфіки діяльності біржі поділяються на товарні, фондові, валютні, біржі праці [14, с. 100].

Страхова компанія представляє собою фінансово-кредитну організацію, що здійснює систему заходів, спрямованих на повне або часткове відшкодування суб'єктам вітчизняного та міжнародного бізнесу збитків, які вони понесли в результаті стихійного лиха, аварії, невиконання зобов'язань збанкрутілими партнерами і т.д.

Останнім часом в Україні завершується формування розгалуженої системи спеціальних аудиторських компаній, здатних сприяти розвитку міжнародного бізнесу. Аудиторська фірма як елемент ринкової інфраструктури являє собою організацію, яка на замовлення контролює й на високому професійному рівні аналізує фінансову діяльність суб'єктів господарської діяльності, їх звіти і баланси.

Холдингова компанія являє собою акціонерне товариство, капітал якого використовується головним чином для покупки контрольних пакетів акцій інших компаній з метою встановлення контролю за їх діяльністю і отримання доходу.

Слід відзначити, що саме належне функціонування всіх названих елементів ринкової інфраструктури дозволяє активно розвивати міжнародний бізнес і підвищувати його результативність.

Слід також відзначити, що вельми важливою складовою успішної зовнішньоекономічної діяльності є політична стабільність та прогнозованість державного розвитку. Ця теза, підтверджується подіями, які останнім часом відбуваються в Україні. Політична нестабільність останніх місяців призвела до різкого відтоку іноземного капіталу, а як слідство, падіння фінансової стабільності в банківській сфері. Згідно із офіційними даними, станом на 1 січня 2014 року обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в економіку України з початку інвестування, становив 58,157 млрд. доларів. Чистий приплив прямих іноземних інвестицій в Україну в 2013 році становив 2,86 млрд. доларів, що удвічі менше від показника 2012 року в 6,013 млрд. доларів [40].

Негативним чином на зовнішньоекономічної діяльності України стало скорочення двосторонньої торговельно-економічної співпраці з Російською Федерацією, що за думкою нинішньої влади, є серйозним викликом для економіки України.

«Економічні прогнози на цей рік не дуже втішні: «мінус» 3% ВВП, двозначна інфляція. Виклики, які в нас стоять перед українською економікою, – це, насамперед, фактичне згортання двостороннього економічного співробітництва з РФ, саме з вини Росії, яка вчинила військову агресію на територію України» [41], – заявив діючий прем'єр-міністр України А. Яценюк.

Для подолання існуючої ситуації з відтоком капіталу існуючи сьогодні в Україні владні інституції повинні дати чіткі гарантії іноземним інвесторам, пояснити бізнесу і населенню, що права власності будуть дотримуватися незалежно від результатів політичних процесів [13].

Таким чином, діяльність міжнародного бізнесу є важливою складовою процесу інтеграції України у світову економічну систему. Розуміючи важливість розвитку різних форм бізнесової активності, із залученням іноземного інвестування, одразу після проголошення незалежності, в нашій державі йшов процес створення належних соціально-економічних та

нормативно-правових умов для створення іноземних підприємств, так і залучення іноземного капіталу. Цьому сприяли існуюча і досить розвинена інфраструктура, наявність працюючого та освіченого населення, відносна лібералізація економічних порядків, які були встановлені в Україні в 90-х – першому десятиріччі XXI століття.

В той же час, політика, спрямована на залучення іноземного інвестування та створення умов для розвитку закордонного бізнесу, мала ряд певних вад, негативний наслідок яких болісно відчувається сьогодні. Насамперед, зосередившись на розвиткові економічних відносин або з Росією, або з країнами Євросоюзу, українська влада майже не приділяла уваги реалізації спільних економічних програм з величезних країн, що розвиваються. Проте саме ці країни, близькі до України по базовим економічним показникам, могли б стати допоміжним джерелом іноземного інвестування, оскільки саме там існує певна зацікавленість у розвиткові економічних зв'язків з Києвом.

Внаслідок цього, у своїй зовнішньополітичній діяльності Україна виявилася вельми залежною від співробітництва із традиційними партнерами – Росією та ЄС, котрі болісно сприймають намагання України «всидіти на двох стільцях» та розвивати співробітництво на і в тому, і в іншому напрямку. Внаслідок цього, в умовах політичної нестабільності 2013 – 2014 років, коли у зв'язку із загостренням протистояння з Росією, економічною кризою та політичною нестабільністю, іноземний капітал став стрімко покидати Україну. Київ же, не має можливості компенсувати ці втрати за рахунок співробітництва з іншими країнами, зокрема і тими, які розвиваються.

В цілому ж слід констатувати, що набувши значного потенціалу у розвиткові умов для залучення іноземного бізнесу, внаслідок глибинної політичної та соціально-економічної кризи 2014 року, Україна втратила його. Відновлення довіри з боку іноземних інвесторів є однією з головних умов економічного оживлення нашої держави.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПРО ЕКОНОМІЧНУ ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ

3.1. Співробітництво України з міжнародними організаціями як навчальний матеріал курсу історії України

Співробітництво України з міжнародними організаціями є важливою складовою історії незалежної держави та одним із напрямів її включення до світової економічної системи. Для шкільного курсу історії України цей матеріал має значення передусім тому, що дозволяє розглядати економічні перетворення після 1991 р. не ізольовано, а у взаємозв'язку з міжнародними процесами, зовнішньополітичним курсом держави, економічними кризами, реформами та пошуком ресурсів для модернізації країни.

Під час опрацювання цієї проблематики в 11 класі недоцільно переносити до шкільного курсу весь масив інформації про діяльність міжнародних фінансових інституцій. Навчальний матеріал потребує відбору відповідно до його історичного значення та можливостей використання для пояснення основних процесів розвитку незалежної України. До такого змістового ядра доцільно віднести взаємодію України з Міжнародним валютним фондом (МВФ), Енергетичним співтовариством та Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР). На їх прикладі учні можуть простежити різні форми міжнародного економічного співробітництва: кредитування держави, технічну та консультативну допомогу, фінансування конкретних проєктів, підтримку приватного сектору, реформування окремих галузей та поступове наближення українського законодавства до європейських норм.

Методична цінність цього матеріалу полягає також у можливості відійти від простого запам'ятовування назв міжнародних організацій, дат вступу до них та сум отриманих коштів. Такі відомості мають використовуватися як фактична основа для з'ясування більш загальних

історичних питань: чому Україна зверталася до міжнародних фінансових установ; які внутрішні економічні проблеми визначали характер співробітництва; якими були умови надання фінансової допомоги; як змінювалися форми взаємодії у різні періоди; яким чином міжнародні домовленості впливали на внутрішню політику держави. У такому разі історія співпраці з міжнародними організаціями стає засобом пояснення ширших процесів трансформації української економіки.

Найбільш показовим у цьому відношенні є співробітництво України з МВФ. Його доцільно розглядати в проблемно-хронологічній послідовності, оскільки окремі етапи взаємодії відповідали різним станам української економіки та різним потребам держави. Така структура дає змогу учням не лише відтворити послідовність подій, а й зіставити причини звернення України до Фонду, характер фінансової допомоги, умови її отримання та результати співробітництва.

Активна співпраця України з МВФ розпочалася у 1994 р. Перший етап, який охоплював 1994–1995 рр., був пов'язаний із наданням Україні трансформаційної позики (STF) для підтримки платіжного балансу в розмірі близько 720 млн дол. США за річною ставкою 5,75 % строком на десять років із відстроченням сплати основної суми боргу на 4,5 роки [3, с. 57]. Отримання фінансової допомоги було пов'язане з виконанням Україною низки економічних зобов'язань: проведенням приватизації, демонополізацією ринків, лібералізацією цін і зовнішньої торгівлі та стабілізацією курсу національної валюти. Однак визначені умови виконувалися повільно та не в повному обсязі, унаслідок чого програму було достроково завершено.

Для учнів 11 класу докладне запам'ятовування фінансових параметрів цієї програми не є самоціллю. Значно важливішим є розуміння причинно-наслідкового зв'язку між станом української економіки першої половини 1990-х рр., необхідністю зовнішнього фінансування та вимогами щодо проведення ринкових реформ. Саме тому відповідний матеріал доцільно

структурувати навколо трьох питань: які економічні проблеми мала вирішити фінансова допомога; які зміни очікувалися від України; чому реалізація програми виявилася неповною. Така постановка питання дозволяє використати співпрацю з МВФ для конкретизації вже відомого учням процесу переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки.

Другий етап співробітництва припав на 1995–1998 рр. Україна отримала від МВФ кредити на загальну суму 1318,2 млн СПЗ, або 1935 млн дол. США, за трьома річними програмами Stand-by. Основними завданнями кредитування були підтримка курсу національної валюти та фінансування платіжного балансу. Реалізація перших двох програм сприяла отриманню Україною доступу до світових ринків капіталу. За третьою програмою в серпні 1997 р. було відкрито кредитну лінію строком на один рік на загальну суму 542 млн дол. США, однак Україна отримала лише 242,2 млн дол. США, оскільки в березні 1998 р. МВФ припинив подальше надання траншів через невиконання українським урядом окремих показників Меморандуму економічної політики, зокрема щодо дефіциту державного бюджету [14, с. 56].

Цей етап має значний навчальний потенціал для пояснення характеру міжнародного кредитування. На конкретному історичному прикладі учні можуть встановити, що одержання фінансової допомоги не було одноразовою передачею коштів, а залежало від виконання домовленостей між сторонами. Поняття «транш», «програма Stand-by», «дефіцит державного бюджету» доцільно вводити лише в тому обсязі, який необхідний для розуміння історичних подій. Основна увага має бути зосереджена на взаємозалежності зовнішнього фінансування та внутрішньої економічної політики держави.

Важливою подією цього періоду стала фінансова криза 1998 р. Своєчасна допомога МВФ дозволила Україні здійснити поступову девальвацію гривні та уникнути її неконтрольованого обвалу, який міг мати серйозні наслідки для банківської системи. Водночас політика уряду та

Національного банку України щодо підтримки стабільності національної валюти мала суттєві суперечності. Компенсаційним джерелом фінансування відпливу капіталу стали валютні резерви НБУ, які протягом 1998 р. скоротилися з 2,34 млрд до 0,76 млрд дол. США [5].

У навчальному процесі цей матеріал доцільно використовувати не для поглибленого аналізу валютно-фінансової політики, а для демонстрації залежності української економіки від процесів на міжнародних фінансових ринках. Порівняння двох показників валютних резервів дає можливість запропонувати учням нескладне завдання на інтерпретацію статистичної інформації: визначити напрям зміни показника, пояснити, про яку проблему він свідчить, та пов'язати її з необхідністю зовнішньої фінансової підтримки. Таким чином, окремий економічний показник перетворюється на історичне джерело, яке допомагає пояснювати перебіг подій.

Третій етап співробітництва з МВФ охоплював 1998–2001 рр. Програма розширеного фінансування (EFF) передбачала надання Україні кредиту на загальну суму 2,226 млрд дол. США. Її основною метою була макроекономічна стабілізація та забезпечення позитивної економічної динаміки. Станом на 1 січня 2001 р. Україна отримала трохи більше 1 млрд дол. США, які були спрямовані на поповнення валютних резервів НБУ [2, с. 45]. Починаючи з 2000 р. в Україні зріс експорт, знизилася інфляція та дефіцит бюджету, що відповідно зменшило потребу в подальших кредитах Фонду.

Для шкільного курсу цей етап важливий насамперед можливістю показати динаміку економічного розвитку. Якщо перші роки співробітництва демонструють значну потребу України у зовнішньому фінансуванні, то на початку 2000-х рр. зміна макроекономічних показників спричинила зміну характеру відносин із МВФ. Учням можна запропонувати встановити, які саме зміни вплинули на зменшення потреби у кредитуванні, а також сформулювати висновок про залежність міжнародного фінансового співробітництва від внутрішнього стану економіки.

Четвертий етап, 2002–2007 рр., характеризувався переходом до безкредитних відносин між Україною та МВФ. 29 березня 2004 р. Рада директорів МВФ затвердила для України програму «попереджувальний стенд-бай», яка передбачала можливість отримання кредиту на суму 411,6 млн СПЗ, або 600 млн дол. США, у разі погіршення платіжного балансу чи стану валютних резервів. Таким чином було започатковано безкредитну форму співробітництва [6, с. 15].

У 2005–2006 рр. технічні місії МВФ надавали українському уряду допомогу в управлінні державним боргом, стабілізації фінансово-бюджетної політики та управлінні митними справами. У 2006–2007 рр. здійснювався моніторинг економіки України для визначення необхідності подальшого кредитування. Співробітництво було зосереджене також на технічній допомозі у сфері макроекономічної, грошової, валютної, податкової та бюджетної політики. Експерт МВФ був залучений до діяльності Міністерства фінансів України у питаннях фінансового аналізу, прогнозування, бюджетного планування та контролю за фінансовою стабільністю [6, с. 15].

У методичному відношенні цей матеріал дозволяє подолати поширене спрощене уявлення про діяльність міжнародних фінансових організацій виключно як про кредитування. Учні мають побачити, що міжнародне економічне співробітництво могло здійснюватися також через моніторинг, консультації, роботу експертів і технічну допомогу. Порівняння першого та четвертого етапів взаємодії з МВФ дає змогу простежити зміну потреб української держави і показати, що форми співробітництва не залишалися незмінними.

Аналіз співробітництва України з МВФ у 1992–2007 рр. дає підстави позитивно оцінювати перехід до безкредитної форми взаємодії. Брак необхідних коштів частково компенсувався акумуляцією внутрішніх резервів та активною політикою залучення прямих іноземних інвестицій, що створювало можливості для проведення трансформаційних заходів. У навчальному матеріалі цей аспект важливо використовувати для розуміння

того, що фінансова стабільність держави залежала не лише від міжнародних кредитів, а й від внутрішніх ресурсів, результатів економічної політики та загального стану господарства.

Новий етап взаємодії України з МВФ був безпосередньо пов'язаний зі світовою фінансовою кризою 2007–2009 рр. Криза, що розпочалася на ринку нерухомості США у 2007 р., швидко поширилася на фінансові ринки промислово розвинених держав, нових індустріальних країн та країн із перехідною економікою. Українська економіка також зазнала її впливу. І. Бураковський та О. Плотніков наголошували, що високий рівень взаємозалежності національних економік сприяв перетворенню фінансової кризи на глобальне явище [2, с. 46].

Для учнів 11 класу ця ситуація є особливо показовою. Вона дозволяє перейти від теоретичного поняття «глобалізація» до конкретного історичного прикладу, коли процеси, що розпочалися поза межами України, безпосередньо вплинули на її економічне становище. Методично доцільно вибудувати причинно-наслідковий ланцюг: світова фінансова криза – погіршення економічної ситуації в Україні – потреба у стабілізаційному фінансуванні – новий етап співпраці з МВФ. Така логіка є для шкільного курсу значно важливішою, ніж запам'ятовування всіх параметрів наступних кредитних програм.

В умовах кризи уряд України розпочав переговори з МВФ щодо отримання стабілізаційного кредиту. Умови програми були зафіксовані в Меморандумі про економічну та фінансову політику між Україною та МВФ. Вони стосувалися тарифної політики, адміністрування податків, державного бюджету, інфляції, грошової бази, обмінного курсу та регулювання банківського сектору.

У шкільному курсі цей блок матеріалу доцільно скоротити до кількох опорних фактів, але обов'язково зберегти відмінність між метою отримання коштів і напрямками їх використання. Учні можуть встановити, що міжнародне фінансування використовувалося одночасно для підтримки

валютних резервів, банківської системи, державного бюджету та виконання боргових зобов'язань. Це допомагає конкретизувати поняття «фінансова стабілізація» і показує, що за ним стояли цілком конкретні напрями економічної політики.

Залучення цієї позиції до навчального матеріалу є доцільним саме як основи для проблемного аналізу. Учні можуть зіставити дві тези: міжнародне кредитування як необхідний ресурс в умовах економічної кризи та міжнародне кредитування як система зобов'язань, яка впливає на можливості держави самостійно визначати окремі напрями економічної політики. Учитель при цьому не має пропонувати готовий висновок. Значно продуктивніше, щоб учні підтвердили кожен позицію фактами, наведеними в історичному матеріалі, а потім сформулювали власне аргументоване судження.

Інший вимір економічної інтеграції України розкриває її співробітництво з Енергетичним співтовариством. Цей матеріал відрізняється від історії взаємодії з МВФ, оскільки в його центрі перебуває не безпосереднє кредитування держави, а поступове включення України до європейського енергетичного простору, участь у міжнародних інституціях та наближення внутрішнього законодавства до європейських норм.

Енергетичне зближення України та ЄС відбувалося складно через внутрішні особливості функціонування українського енергетичного сектору та непрозорі відносини з Російською Федерацією.

У навчальному плані цей матеріал доцільно використовувати для встановлення зв'язку між політичною та економічною історією. Зміни зовнішньополітичного курсу держави, європейська інтеграція та реформування енергетичного сектору мають бути представлені як взаємопов'язані процеси. Це допомагає уникнути фрагментарного засвоєння новітньої історії, коли політичні події вивчаються окремо від економічних наслідків і міжнародних домовленостей.

Після набуття членства Україна отримала право брати участь у роботі Ради міністрів Енергетичного співтовариства та інших його органів. Представники України брали участь у Постійній групі високого рівня, Раді регуляторних органів, Форумі з електроенергетики та Форумі з газу [32]. У липні 2006 р. набув чинності Договір про створення Енергетичного співтовариства, а 17 листопада 2006 р. Україна отримала статус спостерігача. У грудні 2009 р. Рада міністрів одностайно ухвалила рішення про надання Україні права на вступ, після чого 24 вересня 2010 р. було підписано протокол про приєднання, а 1 лютого 2011 р. Україна стала повноправним членом організації. У 2012 р. українську газотранспортну систему було визнано одним із ключових факторів забезпечення енергетичної безпеки ЄС та стабільного постачання природного газу. Водночас у 2013 р. відносини України з Енергетичним співтовариством загострилися через проблеми з реверсним постачанням газу та обмежені можливості організації протидіяти енергетичним планам Росії.

Значна кількість дат у цьому фрагменті може ускладнювати його сприйняття учнями, тому методично доцільно подати їх як послідовність етапів: отримання статусу спостерігача – рішення про можливість вступу – підписання протоколу – набуття повноправного членства – практична участь у діяльності організації. Така хронологічна модель дозволяє показати, що інтеграція до міжнародних структур була не одномоментною подією, а тривалим процесом, який передбачав переговори, виконання умов та інституційне зближення.

Важливою складовою співробітництва стало реформування українського енергетичного законодавства з урахуванням директив і регламентів ЄС. Станом на перший квартал 2014 р. урядом України та НКРЕ були розроблені й затверджені базові нормативно-правові документи для реформування ринку природного газу, розпочато реструктуризацію НАК «Нафтогаз України», підготовлено нормативну базу для реформування ринку електроенергії та переходу до його функціонування у форматі вільного

ринку, а також здійснювалося оновлення нормативної бази у сфері енергоефективності. Водночас джерело наголошує на впливі великих фінансово-промислових груп на формування нормативно-правової бази та на недостатній ефективності регуляторних і контрольно-наглядових органів. У 2014 р. істотних зрушень у політичному діалозі не відбулося, зокрема через обмеженість інструментів впливу Енергетичного співтовариства на держави-учасниці [21].

Для навчального матеріалу цей приклад важливий тим, що дозволяє перейти від формального факту членства України в міжнародній організації до питання про його практичні наслідки. Учні мають встановити, що інтеграція передбачала зміну внутрішніх правил функціонування енергетичного ринку, а реалізація міжнародних зобов'язань залежала від стану державних інституцій, економічних інтересів різних груп та політичної ситуації. Такий підхід дає можливість показати складність і суперечливість інтеграційних процесів, не зводячи їх до формули «вступ – автоматичний результат».

Ще одним важливим міжнародним фінансовим партнером України став Європейський банк реконструкції та розвитку. Україна набула статусу країни-члена ЄБРР у серпні 1992 р. відповідно до Указу Президента України від 14 липня 1992 р. № 379/92. Діяльність ЄБРР в Україні від початку була пов'язана з фінансуванням приватного сектору, розвитком фінансового сектору, відновленням інфраструктури та реформуванням енергетичної галузі. Стратегії ЄБРР щодо України, затверджені у 1992, 1993, 1997, 2000, 2002, 2005, 2007 та 2011 рр., поступово розширювали напрями співпраці. За період реалізації стратегії 2007–2010 рр. портфель інвестицій ЄБРР в Україні зріс із 2 до 4 млрд євро. Стратегія 2011–2014 рр. встановлювала прямий зв'язок між реалізацією реформ в Україні та збільшенням фінансування проєктів.

Під час викладання цього матеріалу важливо одразу розмежувати функції МВФ і ЄБРР. Якщо на прикладі МВФ учні переважно простежують

макроекономічну стабілізацію, державне кредитування та умови проведення реформ, то діяльність ЄБРР дає можливість показати проєктний характер міжнародного фінансування: кошти спрямовувалися на конкретні підприємства, галузі, інфраструктурні та енергетичні проєкти. Таке порівняння допомагає уникнути ототожнення різних міжнародних фінансових інституцій.

Від самого початку співпраці значна увага приділялася питанням ядерної безпеки. ЄБРР є адміністратором Рахунку ядерної безпеки та Чорнобильського фонду «Укриття», створеного для допомоги Україні у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. У межах відповідних міжнародних угод реалізовувалися проєкти зі створення сховища відпрацьованого ядерного палива, заводу з переробки рідких радіоактивних відходів та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему.

Для курсу історії України цей приклад має особливу методичну цінність, оскільки забезпечує наступність між різними темами шкільного курсу. Чорнобильська катастрофа, яку учні розглядають у контексті історії УРСР, отримує продовження вже в історії незалежної України. Учні можуть простежити, що наслідки події 1986 р. не завершилися з розпадом СРСР, а стали довготривалою проблемою, вирішення якої потребувало міжнародного співробітництва, значних фінансових ресурсів і сучасних технологій. Таким чином формуються міждисциплінарні зв'язки всередині курсу історії України.

Складовою співробітництва була консультативна допомога. Експерти ЄБРР проводили тренінги та обговорення, зокрема щодо функціонування Угоди Світової організації торгівлі про державні закупівлі. Діяла також Програма консультацій для бізнесу (BAS), спрямована на підтримку малого та середнього бізнесу та професійний розвиток місцевих консультантів. Програма передбачала допомогу у виборі консультантів, контролі за реалізацією проєктів та оцінюванні їх результатів, а також можливість отримання гранту для покриття частини вартості консультацій.

Цей фрагмент доповнює уявлення учнів про форми міжнародної допомоги. Після розгляду кредитування МВФ і фінансування проєктів ЄБРР можна показати третю складову – передачу досвіду та консультативну підтримку. У результаті міжнародна економічна взаємодія постає не як один вид відносин, а як комплекс фінансових, інституційних і експертних механізмів.

Станом на 31 березня 2014 р. портфель ЄБРР в Україні налічував 326 проєктів із загальним обсягом фінансування понад 8,9 млрд євро. У державному секторі 50 % кредитних ресурсів було спрямовано на транспортну інфраструктуру, 39 % – на енергетичну сферу, 8 % – на фінансовий сектор, 2 % – на зв'язок та 1 % – на розвиток муніципалітетів [22, с. 131]. На відміну від МВФ, ЄБРР працював на комерційних засадах, надаючи цільові кредити під конкретні проєкти приватним і державним структурам. Окрім кредитування, банк здійснював прямі інвестиції та надавав технічну допомогу.

Наведені статистичні дані мають значний дидактичний потенціал. Учням можна запропонувати визначити два домінуючі напрями фінансування, порівняти їхню частку з іншими сферами та зробити висновок про пріоритети співпраці України з ЄБРР. У такій формі відсоткові показники використовуються не як додаткова інформація, а як джерело для самостійного висновку. Особливо важливо, що учні можуть порівняти моделі діяльності МВФ і ЄБРР та пояснити, чому їх не слід розглядати як тотожні фінансові установи.

Порівняльне опрацювання матеріалів про МВФ, Енергетичне співтовариство та ЄБРР дозволяє сформувати в учнів більш цілісне уявлення про характер міжнародної економічної інтеграції України. МВФ насамперед демонструє механізми макроекономічної підтримки та взаємозв'язок кредитування з внутрішніми реформами. Енергетичне співтовариство дає можливість розглянути інституційне зближення з Європейським Союзом та адаптацію внутрішніх правил до міжнародних зобов'язань. ЄБРР показує

проектний та інвестиційний вимір співробітництва, пов'язаний із модернізацією інфраструктури, розвитком приватного сектору, енергетикою, підприємництвом та технічною допомогою.

Саме таке зіставлення має бути основою методичного відбору матеріалу. Доцільно не вимагати від учнів запам'ятовування всіх наведених фінансових показників, програм та інституційних механізмів, а використовувати їх як докази для пояснення ключових історичних процесів. У центрі навчальної діяльності мають бути питання про причини, форми, результати та суперечності співробітництва. Відповідно фактичні дані виконують функцію матеріалу для аналізу, а не самостійного предмета засвоєння.

Особливо продуктивним є використання різних типів інформації: хронологічних відомостей, статистичних показників, положень міжнародних домовленостей, відомостей про напрями фінансування та конкретні проєкти. Їх можна співвідносити між собою, встановлюючи зв'язок між зміною економічної ситуації в Україні та характером міжнародної взаємодії. Наприклад, матеріали про кризу 1998 р. і світову кризу 2007–2009 рр. дають змогу зіставити дві кризові ситуації та роль МВФ у їх подоланні; відомості про вступ до Енергетичного співтовариства – простежити перехід від політичних декларацій до конкретних інституційних зобов'язань; статистика ЄБРР – визначити практичні напрями міжнародного інвестування.

Водночас важливо уникати перенесення до шкільного курсу дискусій суто економічного характеру, які потребують спеціальної підготовки. Поняття СПЗ, платіжного балансу, ліквідності, фіскального дефіциту та інших фінансових категорій мають пояснюватися лише настільки, наскільки це необхідно для розуміння історичних подій. Центральним предметом вивчення залишається історія України, тому економічні відомості мають допомагати учням пояснювати розвиток незалежної держави, а не перетворювати урок історії на заняття з економічної теорії.

Не менш важливим є дотримання принципу проблемності. Історія співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями містить матеріал, який допускає різні оцінки. У навчанні доцільно показати як можливості, що виникали завдяки міжнародному фінансуванню, інвестиціям і технічній допомозі, так і зобов'язання та труднощі, пов'язані з виконанням міжнародних домовленостей. Учні повинні розрізняти історичний факт і його оцінку, використовувати конкретні дані для підтвердження висновків та уникати однозначних тверджень, не підкріплених джерелами.

Таким чином, матеріал про співпрацю України з МВФ, Енергетичним співтовариством та ЄБРР є важливою складовою вивчення економічної історії незалежної України в 11 класі. Він дає можливість на конкретних прикладах простежити перехід України до ринкової економіки, пошук механізмів фінансової стабілізації, вплив світових економічних криз, розвиток енергетичного сектору, модернізацію інфраструктури, підтримку підприємництва та поступове наближення до європейських економічних стандартів.

Методичне опрацювання цього змісту передбачає його відбір і структурування навколо причинно-наслідкових зв'язків, а також використання конкретних фактів, статистичних показників і документів як матеріалу для самостійної аналітичної діяльності учнів. У результаті школярі отримують можливість побачити взаємозв'язок між внутрішніми економічними рішеннями та міжнародними процесами: кредитними програмами, інвестиціями, міжнародними домовленостями, реформами й технічною допомогою. Саме через такі конкретні приклади економічна історія України може бути представлена як невіддільна складова сучасної історії держави, розвиток якої відбувався в тісному зв'язку зі світовим економічним середовищем. Активна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями в досліджуваний період була одним із важливих механізмів включення України у глобальні економічні процеси.

3.2. Формування в учнів 11 класу компетентностей у процесі вивчення міжнародної економічної інтеграції України

Вивчення міжнародної економічної інтеграції України у курсі історії України в 11 класі має не обмежуватися засвоєнням учнями сукупності фактів про зовнішню торгівлю, іноземні інвестиції, діяльність міжнародних фінансових організацій чи співпрацю України з ЄС. Такий зміст дає можливість формувати в учнів уміння аналізувати історичні процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, працювати з різними видами джерел, порівнювати позиції та оцінювати наслідки економічних рішень. Саме такий підхід відповідає компетентнісно орієнтованій методиці навчання історії, за якої результатом навчання є не лише засвоєння інформації, а й здатність учня використовувати набуті знання для аналізу історичних явищ і проблем [36].

Особливість цього змісту полягає в тому, що міжнародна економічна інтеграція України є складним і багатофакторним історичним процесом. Її вивчення передбачає одночасне розуміння політичних, економічних та соціальних змін, що відбувалися після проголошення незалежності України. У підручниках для 11 класу цей період представлений через основні напрями розвитку незалежної України, її зовнішньополітичні орієнтири, економічні трансформації та поступове розширення міжнародних зв'язків [4; 10; 12; 54]. Тому матеріал про економічну інтеграцію доцільно використовувати не ізольовано, а як складову цілісного розуміння історії України кінця XX – початку XXI ст.

Однією з основних компетентностей, формуванню якої сприяє вивчення цієї проблематики, є хронологічна компетентність. Учні мають визначати послідовність основних етапів економічної інтеграції України, співвідносити економічні події з політичними змінами, встановлювати взаємозв'язок між окремими рішеннями та їхніми наслідками. Наприклад, матеріал про початок співпраці України з МВФ у 1994 р., приєднання до міжнародних економічних організацій, розвиток співробітництва з ЄБРР,

участь в Енергетичному співтоваристві дає можливість сформувати уявлення про поступовість включення України у світову економічну систему. Робота з хронологічною послідовністю подій допомагає учням бачити не окремі факти, а процес у його розвитку.

Важливе місце посідає просторова компетентність, оскільки міжнародна економічна інтеграція передбачає взаємодію України з різними державами, регіонами та міжнародними організаціями. Під час роботи з картою учні можуть визначати основні напрямки зовнішньої торгівлі України, простежувати географію її економічних зв'язків, визначати місце України у європейському та світовому господарському просторі. Такий вид діяльності може поєднуватися з аналізом статистичних матеріалів про товарну та географічну структуру зовнішньої торгівлі України [9; 45]. У результаті економічна інтеграція набуває для учнів конкретного просторового виміру.

Не менш важливою є інформаційно-аналітична компетентність, формування якої передбачає навчання учнів працювати з різними видами історичної та статистичної інформації. Для вивчення міжнародної економічної інтеграції можуть використовуватися нормативно-правові документи, статистичні дані, матеріали міжнародних організацій, фрагменти наукових праць, таблиці, діаграми та інші джерела. Практикум з історії України в джерелах орієнтує на використання джерел як засобу самостійної роботи учнів та формування навичок їх аналізу [27]. У цьому контексті учням доцільно пропонувати не лише прочитати документ, а визначити його автора, час створення, мету, основний зміст та інформацію, яку він дає для розуміння конкретного історичного процесу.

Особливого значення набуває критичне мислення. Економічна інтеграція не може бути представлена виключно як позитивний або негативний процес. Під час її вивчення учні мають працювати з різними оцінками та аргументами, визначати переваги й ризики міжнародного співробітництва, аналізувати умови отримання міжнародних кредитів,

оцінювати наслідки залучення іноземних інвестицій, порівнювати різні напрями зовнішньоекономічної діяльності України. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії передбачає використання завдань, які спонукають до аналізу інформації, аргументації власної позиції, зіставлення різних поглядів та формулювання обґрунтованих висновків [38]. Саме міжнародна економічна інтеграція створює значні можливості для застосування такого підходу.

Наприклад, під час вивчення співробітництва України з МВФ учням можна запропонувати проаналізувати не лише обсяги отриманих кредитів, а й умови їх надання. Робота з відповідними матеріалами дозволяє встановити, що міжнародне фінансування супроводжувалося вимогами щодо проведення економічних реформ, бюджетної та податкової політики, стабілізації фінансового сектору. Учні можуть визначити, які можливості отримувала Україна завдяки міжнародному фінансуванню та які зобов'язання при цьому брала на себе держава. Така робота переводить учня від простого запам'ятовування факту отримання кредиту до його історичного осмислення.

Важливі можливості для формування критичного мислення дає також вивчення діяльності ЄБРР. Учні можуть аналізувати конкретні напрями фінансування – транспортну інфраструктуру, енергетику, фінансовий сектор, сільське господарство, розвиток малого та середнього бізнесу, муніципальні проекти – та визначати їхнє значення для економічного розвитку України. Порівняння діяльності МВФ і ЄБРР дозволяє встановити відмінності між формами міжнародного фінансового співробітництва та зрозуміти, що міжнародні організації виконують різні функції у світовій економічній системі.

Окрему увагу доцільно приділяти причинно-наслідковому аналізу, оскільки він є одним із ключових способів історичного мислення. Учні мають встановлювати, чому Україна була зацікавлена у розширенні міжнародного економічного співробітництва, які внутрішні та зовнішні чинники впливали на цей процес і до яких наслідків він призводив.

Наприклад, світова фінансова криза 2007–2009 рр. може розглядатися не лише як подія світової економічної історії, а як фактор, що безпосередньо вплинув на економічну ситуацію в Україні та активізацію співпраці з міжнародними фінансовими інституціями. Це дозволяє сформувати розуміння взаємозалежності національної та світової економік.

Важливим напрямом є формування мовленнєвої та комунікативної компетентностей. Економічна історія містить значну кількість понять, без розуміння яких учень не може повноцінно опрацювати навчальний матеріал: «міжнародна економічна інтеграція», «зовнішньоекономічна діяльність», «іноземні інвестиції», «міжнародний кредит», «глобалізація», «світовий ринок», «макроекономічна стабільність» тощо. Тому робота з поняттями має бути невід’ємною частиною вивчення теми. Учні можуть складати короткі визначення, встановлювати взаємозв’язки між поняттями, використовувати їх під час характеристики історичних подій та аргументації власних висновків. Вивчення міжнародних економічних процесів у такому форматі сприяє переходу від механічного запам’ятовування термінів до їх практичного використання.

Ефективним засобом формування компетентностей є практичні заняття, під час яких учень не лише сприймає готову інформацію, а виконує конкретні пізнавальні дії. Методичні рекомендації щодо практичних занять з історії орієнтують на організацію самостійної роботи учнів із джерелами, документами, візуальними матеріалами та проблемними завданнями [37]. У межах теми міжнародної економічної інтеграції це може бути аналіз статистики зовнішньої торгівлі України, робота з нормативно-правовими документами, порівняння програм міжнародних фінансових організацій, аналіз фрагментів міжнародних угод або визначення наслідків окремих економічних рішень.

Водночас важливо, щоб завдання відповідали віковим та освітнім можливостям учнів 11 класу. Надмірне використання складної економічної термінології або великого обсягу статистичних даних може ускладнювати

сприйняття історичного матеріалу. Тому економічні показники доцільно подавати у взаємозв'язку з конкретними історичними подіями та пояснювати їх значення. Наприклад, дані про зовнішню торгівлю можуть використовуватися для визначення напрямів економічної орієнтації України, а інформація про міжнародне кредитування – для пояснення особливостей економічної політики певного періоду [9; 45].

Важливим є і компетентнісне використання підручника. Підручники з історії України для 11 класу містять матеріал про становлення незалежної України, її внутрішній розвиток, зовнішню політику та міжнародні зв'язки [4; 10; 12; 54]. Учитель може використовувати цей матеріал як основу для подальшого поглиблення економічної проблематики через роботу з документами, статистикою та додатковими матеріалами. У такому разі підручник не залишається єдиним джерелом інформації, а стає відправною точкою для самостійного аналізу учнями історичного процесу.

Особливу роль у формуванні компетентностей відіграє робота з нормативно-правовими документами. У межах теми учні можуть опрацьовувати окремі положення законодавства України, що визначало засади зовнішньоекономічної діяльності, іноземного інвестування, підприємництва та митної політики [15–20]. Така робота дозволяє поєднати історичні знання з аналізом конкретних документів і показати, що економічні перетворення незалежної України супроводжувалися формуванням нової законодавчої бази. При цьому завдання мають бути адаптовані до навчального рівня: від учнів доцільно вимагати визначення мети документа, його основних положень та історичного значення, а не повного юридичного аналізу.

Таким чином, вивчення міжнародної економічної інтеграції України у 11 класі створює широкі можливості для формування комплексу предметних та ключових компетентностей. Робота з хронологією допомагає учням бачити процес у динаміці, використання карт і статистики формує просторове та аналітичне бачення, опрацювання документів розвиває

навички роботи з історичними джерелами, а проблемні завдання сприяють розвитку критичного мислення та аргументованого висловлення власної позиції. Водночас економічний матеріал дає можливість пов'язати історію України з глобальними процесами та показати учням, що розвиток незалежної України відбувався у постійному взаємозв'язку з міжнародним економічним середовищем.

Отже, методично доцільним є таке вивчення міжнародної економічної інтеграції України, за якого економічні факти, статистичні показники, міжнародні угоди та діяльність фінансових організацій розглядаються не як інформація для механічного запам'ятовування, а як навчальний матеріал для формування історичного мислення та компетентностей учнів. Саме поєднання змісту історії України з аналізом джерел, практичними завданнями, порівняннями, встановленням причинно-наслідкових зв'язків і аргументованим обговоренням дає змогу перетворити складну економічну проблематику на доступний та змістовний компонент шкільної історичної освіти [27; 36–38].

3.3. Розроблення уроків з історії України в 11 класі з теми економічної інтеграції України у світове господарство

Вивчення економічної інтеграції України у світове господарство в 11 класі доцільно будувати не як окремий блок економічних понять і статистичних показників, а як історію поступового входження незалежної України у нове для неї міжнародне середовище. Такий підхід дає змогу поєднати фактичний матеріал про зовнішню торгівлю, іноземні інвестиції, діяльність міжнародних фінансових організацій та європейську інтеграцію з питаннями, які безпосередньо стосуються розвитку держави після 1991 р. [4; 10; 12; 54].

Під час розроблення уроків доцільно виходити з того, що економічна інтеграція є для одинадцятикласників складною, але водночас змістовною темою. Учень уже має достатній запас історичних знань для розуміння

причин і наслідків економічних змін, однак потребує чіткої логіки їх поєднання. Тому навчальний матеріал варто організувати навколо кількох наскрізних запитань: чому незалежній Україні було необхідно інтегруватися у світове господарство; як саме відбувався цей процес; які можливості він відкривав; які проблеми та суперечності виникали; як міжнародні економічні зв'язки впливали на життя українського суспільства?

Такий проблемний підхід дозволяє змінити сам характер уроку. Учні не просто отримують готову характеристику економічної політики України, а поступово формують її на основі історичних фактів, документів, статистичних матеріалів та навчальних текстів. Це відповідає компетентісно орієнтованій методиці навчання історії, яка передбачає активну пізнавальну діяльність учня та застосування знань для аналізу історичних ситуацій [36].

Перший урок доцільно побудувати як вступ до проблеми – «Україна у світовій економіці: старт незалежності». Його завданням має стати формування в учнів цілісного уявлення про економічне становище України після 1991 р. та причини необхідності встановлення нових міжнародних економічних зв'язків. На початку уроку можна запропонувати учням просте проблемне запитання: «Що змінюється в економіці держави після проголошення незалежності?» Відповідаючи на нього, вони мають перейти від політичного факту проголошення незалежності до його економічних наслідків.

Основний матеріал уроку може бути організований навколо понять «світове господарство», «міжнародна економічна інтеграція», «зовнішньоекономічна діяльність», «іноземні інвестиції», «зовнішня торгівля». Водночас поняття не варто подавати як окремий словник. Їх доцільно вводити через конкретні історичні ситуації. Наприклад, після пояснення необхідності пошуку нових ринків збуту учні визначають, що таке зовнішня торгівля; після розгляду залучення іноземного капіталу – що означає іноземна інвестиція; під час характеристики міжнародних кредитів – у чому полягає фінансова складова інтеграції. Особливе місце на цьому уроці

може посісти робота зі статистикою. Учням пропонується не просто ознайомитися з показниками зовнішньої торгівлі України, а відповісти на конкретні запитання: які товари Україна експортувала, які товари імпортувала, з якими країнами підтримувала найактивніші торговельні зв'язки, що ці показники можуть розповісти про економічну модель держави. Для такої роботи можуть бути використані матеріали про географічну та товарну структуру зовнішньої торгівлі України [9; 45]. У результаті статистика перетворюється на джерело історичної інформації.

Другий урок можна побудувати навколо питання «Україна і міжнародні фінансові організації: допомога чи зобов'язання?». Саме формулювання теми створює простір для аргументованого обговорення. Учні опрацьовують матеріал про співпрацю України з МВФ та ЄБРР, визначають основні етапи цієї взаємодії, напрями кредитування та інвестицій, умови міжнародної фінансової підтримки. Матеріали про співробітництво України з МВФ у 1990-х – на початку 2000-х рр. дають змогу простежити, як змінювалися форми міжнародної допомоги – від кредитування до технічної та консультативної підтримки. На цьому уроці особливо доречно застосувати роботу в малих групах. Одна група аналізує діяльність МВФ, друга – ЄБРР, третя – визначає, які внутрішні економічні проблеми спонукали Україну звертатися до міжнародних фінансових інституцій. Після опрацювання матеріалів групи представляють результати, а клас спільно визначає, що було спільним і відмінним у діяльності цих організацій. Така організація роботи відповідає методичним підходам до проведення практичних занять та розвитку самостійної роботи учнів [37].

Важливо не давати учням готової оцінки міжнародного кредитування. Натомість варто запропонувати їм зіставити дві позиції: «міжнародне фінансування як ресурс для економічної стабілізації» та «міжнародне фінансування як система зобов'язань». Учні мають підтвердити кожен позицію конкретними фактами. Такий прийом дозволяє уникнути

спрощеного сприйняття економічної інтеграції та одночасно розвиває вміння працювати з аргументами й доказами [38].

Третій урок доцільно присвятити європейському виміру економічної інтеграції України. Його центральною проблемою може стати питання: «Чи означає економічна інтеграція лише розширення торгівлі?» Відповідь учні шукатимуть через матеріал про співпрацю України з ЄС та Енергетичним співтовариством, адаптацію законодавства, розвиток енергетичного ринку, зовнішню торгівлю та поступове наближення української економіки до європейських правил. Особливо продуктивною тут є робота з хронологією. Учні можна запропонувати встановити послідовність ключових подій: від початку формування нових зовнішньоекономічних зв'язків незалежної України до поглиблення співробітництва з європейськими структурами. Після цього варто поставити питання: «Чому інтеграція не відбулася за один крок?» Так учні самостійно приходять до висновку, що інтеграція є тривалим процесом, який передбачає політичні рішення, економічні зміни, нормативно-правове зближення та виконання міжнародних зобов'язань.

Четвертий урок може мати характер практичного заняття «Україна у світовому господарстві: можливості та виклики». На цьому етапі доцільно вже не вводити значний обсяг нового матеріалу, а запропонувати учням використати знання, отримані на попередніх уроках. Основою заняття можуть стати статистичні дані, фрагменти законодавчих актів, матеріали про міжнародні інвестиції, зовнішню торгівлю та діяльність міжнародних організацій [15–20; 40; 41; 45].

Учні можна запропонувати умовну ситуацію: «Ви – група радників українського уряду початку 2010-х рр. Які напрями економічної інтеграції України доцільно вважати пріоритетними?» Кожна група має обрати один напрям – зовнішню торгівлю, залучення іноземних інвестицій, співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями або європейську економічну інтеграцію – та обґрунтувати свою позицію історичними фактами.

Такий формат має важливу методичну перевагу: учень змушений не просто відтворити інформацію, а застосувати її для розв'язання історичної проблеми. Водночас завдання не вимагає від нього прогнозувати сучасну економічну політику чи давати професійні економічні оцінки. Його завдання – працювати саме як учень-історик: встановити факти, визначити передумови, порівняти варіанти та аргументувати висновок.

Окремий урок доцільно присвятити міжнародному бізнесу та іноземним інвестиціям в Україні. Тут можна використати матеріал про умови розвитку міжнародного бізнесу, залучення іноземного капіталу та проблеми інвестиційної привабливості України. Учні можуть працювати з конкретними прикладами, визначаючи, які чинники сприяли або перешкоджали залученню інвестицій. Така робота дозволяє пов'язати економічну історію з поняттями підприємництва, конкуренції, ринкових відносин та глобалізації. Для цього уроку доречним буде прийом «інвестиційний пазл»: учні отримують картки з різними чинниками – законодавство, політична стабільність, стан інфраструктури, доступ до ринків, рівень корупції, кваліфікація робочої сили, податкова система – і мають визначити, які з них можуть впливати на рішення міжнародного бізнесу щодо інвестування в Україну. Після цього кожна група обґрунтовує свій вибір. Такий прийом дозволяє складну економічну проблематику перевести у доступну для старшокласників форму аналізу.

Завершальним може бути узагальнювальний урок-дискусія «Україна і світове господарство: шлях, результати, проблеми». Його мета – систематизувати вивчений матеріал і повернути учнів до основного питання всієї теми: «Що змінилося в економічному становищі України внаслідок її інтеграції у світове господарство?» Фінальним завданням може стати коротке письмове висловлення за формулою: «Факт – його значення – наслідок». Наприклад: факт участі України в певній міжнародній організації; його значення для економічного розвитку; наслідок для подальшої інтеграції України у світове господарство. Така форма дозволяє перевірити не стільки

запам'ятовування дат і назв, скільки здатність учня пояснити історичне значення конкретної події.

У розробленій системі уроків важливо зберегти баланс між поясненням учителя та самостійною роботою учнів. Учитель забезпечує історичний контекст, пояснює складні поняття та організовує роботу з матеріалами, тоді як учні поступово переходять від сприйняття інформації до її аналізу, порівняння та оцінювання. Саме такий підхід відповідає компетентісно орієнтованій методиці навчання історії [36; 38].

Таким чином, розроблення уроків з теми економічної інтеграції України у світове господарство має спиратися на проблемність, роботу з історичними джерелами та статистичними матеріалами, практичну діяльність, порівняння й аргументоване обговорення. Важливо, щоб кожен урок відповідав не лише на питання «що відбулося?», а й на питання «чому це відбулося?», «що це змінило для України?» та «чому це важливо розуміти сьогодні?». У такому разі економічна історія перестає бути для учнів набором складних економічних термінів і статистики та стає зрозумілою частиною історії незалежної України, у якій міжнародні зв'язки, внутрішні реформи та суспільні зміни розглядаються як взаємопов'язані процеси.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено історико-методичне дослідження процесу економічної інтеграції України у світове господарство в 1990-х – на початку ХХІ ст. та обґрунтовано можливості його вивчення в курсі історії України в 11 класі. Проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки.

По-перше, аналіз історіографії та джерельної бази засвідчив, що проблема економічної інтеграції України у світове господарство розглядалася у контексті досліджень глобалізації, міжнародних економічних відносин, зовнішньоекономічної діяльності, іноземного інвестування та економічних трансформацій незалежної України. Джерельна база дослідження охоплює нормативно-правові акти, офіційні документи, статистичні матеріали, наукові праці, навчальну та навчально-методичну літературу. Їх комплексне використання дало можливість поєднати історичний аналіз процесу інтеграції України зі світовою економікою та визначити можливості його використання в шкільному курсі історії.

По-друге, встановлено, що вивчення економічної історії України в 11 класі має відбуватися в контексті загального розвитку незалежної держави. Економічні зміни після 1991 р., становлення ринкових відносин, формування зовнішньоекономічних зв'язків та входження України до міжнародного економічного простору безпосередньо пов'язані з політичними, соціальними та міжнародними процесами. Тому економічна проблематика має розглядатися не ізольовано, а як складова цілісного розуміння історії незалежної України.

По-третє, аналіз нормативно-правового та навчально-методичного забезпечення показав, що вивчення зазначеної проблематики має спиратися на зміст шкільного курсу історії України, чинні освітні вимоги та сучасні підходи до організації навчання. Особливого значення набуває компетентнісна спрямованість навчання, яка передбачає не лише засвоєння

учнями історичної інформації, а й формування вмінь працювати з джерелами, аналізувати статистичні дані, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати явища та аргументувати власну позицію.

По-четверте, дослідження передумов та особливостей входження України до світової господарської системи у 1990-х – на початку XXI ст. показало, що цей процес був зумовлений проголошенням незалежності, переходом до ринкової економіки та необхідністю формування самостійних зовнішньоекономічних зв'язків. Україна мала значний економічний і виробничий потенціал, однак його ефективне використання у світовому господарстві ускладнювалося кризовими явищами, незавершеністю економічних реформ, недосконалістю нормативної бази та недостатньою адаптованістю економіки до умов міжнародної конкуренції. Отже, інтеграція України у світове господарство була складним і тривалим процесом, що залежав від поєднання внутрішніх перетворень та зовнішніх економічних чинників.

По-п'яте, визначено основні напрями економічної інтеграції України у систему міжнародних економічних відносин. До них належали розвиток зовнішньої торгівлі, пошук нових ринків збуту, залучення іноземних інвестицій, співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями, розвиток міжнародного бізнесу та поглиблення економічних зв'язків з європейськими структурами. Водночас інтеграційні процеси супроводжувалися низкою проблем, серед яких нестабільність економічного середовища, структурні диспропорції, недосконалість правового регулювання та недостатня інвестиційна привабливість. Таким чином, економічна інтеграція не була однозначним або автоматичним процесом, а передбачала поступову адаптацію української економіки до умов світового господарства.

По-шосте, встановлено, що розвиток міжнародного бізнесу був важливою складовою економічної інтеграції України. Залучення іноземного капіталу, створення спільних підприємств та розширення діяльності

іноземних компаній сприяли включенню української економіки до міжнародних економічних зв'язків. Водночас розвиток міжнародного бізнесу стримували недосконалість ринкової інфраструктури, нестабільність економічного та політичного середовища, проблеми правового регулювання, недостатня прозорість умов ведення підприємницької діяльності та інші чинники. Розгляд цих процесів у шкільному курсі дає змогу показати учням конкретні прояви ринкової трансформації України та її взаємодії зі світовою економікою.

По-сьоме, розкрито особливості співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями та визначено його навчальний потенціал. Взаємодія з міжнародними фінансовими інституціями дає змогу простежити зв'язок між внутрішніми економічними проблемами України, потребою у фінансовій та технічній підтримці та процесами включення держави до міжнародного економічного середовища. Цей матеріал є особливо цінним для навчання, оскільки дозволяє розглядати міжнародне фінансування не через готові оцінки, а через аналіз його можливостей, умов і наслідків.

По-восьме, обґрунтовано методичні підходи до формування компетентностей учнів 11 класу під час вивчення економічного розвитку та міжнародної інтеграції України. Найбільш доцільними є проблемне навчання, робота з історичними джерелами, статистичними матеріалами та документами, аналіз і порівняння інформації, групова робота, дискусії та завдання на аргументацію. Така організація навчання дає можливість сформувати в учнів уміння не лише відтворювати історичні факти, а й пояснювати їх причини та наслідки, встановлювати взаємозв'язки між явищами, оцінювати різні позиції та формулювати обґрунтовані висновки.

По-дев'яте, відповідно до визначених методичних засад розроблено систему уроків з теми економічної інтеграції України у світове господарство. Запропоновані заняття охоплюють становлення зовнішньоекономічних зв'язків незалежної України, співробітництво з міжнародними фінансовими

організаціями, європейський напрям економічної інтеграції, міжнародний бізнес та іноземні інвестиції. Система передбачає поступовий перехід від засвоєння основного історичного матеріалу до його самостійного аналізу та застосування. Практичні й узагальнювальні заняття спрямовані на те, щоб учні могли використовувати набуті знання для пояснення історичних процесів, порівняння різних явищ та аргументованого формулювання власної позиції.

Отже, проведені дослідження підтвердило, що економічна інтеграція України у світове господарство є змістовно важливою складовою вивчення історії незалежної України. Її вивчення дозволяє простежити взаємозв'язок між внутрішніми економічними перетвореннями, міжнародними зв'язками та змінами у світовому господарстві. Водночас правильно дібраний і методично організований матеріал створює умови для формування в учнів не лише знань про економічний розвиток України, а й умінь аналізувати історичні процеси, працювати з інформацією, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та аргументувати власні висновки. Запропоновані в роботі методичні підходи та розроблені уроки можуть бути використані вчителями історії під час вивчення відповідної проблематики в 11 класі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білорус О. Глобальний прогноз нової епохи і український шлях оновлення та розвитку в ХХІ столітті. / Електронний ресурс / Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2001/7-8/20010790.html>
2. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобальні трансформації та стратегії розвитку / О. Г. Білорус. – К.: ВІПОЛ, 1998. – 580 с.
3. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: Підруч. для студ. Вузів / С. Я. Боринець. – К.: Знання, 1999. – 350 с.
4. Власов В. С., Кульчицький С. В., Панарін О. Є. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2024. 320 с.
5. Волович О. О. Глобалізація: переваги і загрози для нашої країни. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/485/>
6. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансового ринку України: позитивні та негативні сторони. Електронний ресурс / Режим доступу: http://confer-dsum.ucoz.ua/_fr/0/4564742.pdf
7. Всесвітня історія. Історія України. 6–11 класи : навчальні програми для закладів загальної середньої освіти : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698. Київ, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>.
8. Гальчинський А.С. Суперечності реформ у контексті цивілізаційного процесу. – К.: Українські пропілеї, 2001. – 360 с.
9. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами за 2013 рік. Електронний ресурс / Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/zd/ztt/ztt_u/ztt1213_u.htm
10. Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2024. 320 с.

11. Глобальна економіка: навч. посібник / Т.В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2009. – 364 с.
12. Галімов А. А., Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2024. 320 с.
13. Голландський експерт розповів, як в умовах політичної кризи не допустити відтоку інвестицій з України. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/3302045-hollandskyi-ekspert-rozpoviv-yak-v-umovakh-politychnoi-kryzy-ne-dopustyty-vidtoku-investytsii-z-ukrainy>
14. Дідківський М.І.Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. Навчальний посібник / М. І. Дідківський. – К. : Знання, 2006. – 462 с.
15. Закон України «[Про зовнішньоекономічну діяльність](#)». Електронний ресурс / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
16. Закон України «Про іноземні інвестиції». Електронний ресурс / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2198-12>
17. Закон України «Про власність». Електронний ресурс / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12>
18. Закон України «Про підприємництво». Електронний ресурс / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-12>
19. Закон України «Про єдиний митний тариф». Електронний ресурс / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2097-12>
20. Закон України «Про захист іноземних інвестицій». Електронний ресурс / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540a-12>
21. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://horting.org.ua/node/1050>

22. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/books/book-721.htm>
23. Кравчук П. Я. Глобалізація світової економіки та її наслідки для України. Електронний ресурс / Режим доступу: http://eibbook.com/book_205_page_2
24. Кукуруза В. Международная экономика (2000). Електронний ресурс / Режим доступу: <http://econbooks.ru/books/view/58>
25. Кушнірук Б. Глобальна економічна криза: з чим зіткнеться Україна. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/22/28041.html>
26. Лазебник В. О. Міжнародна економіка. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://books.br.com.ua/25143>
27. Мороз П. В., Мороз І. В., Власов В. С. Історія України в джерелах : практикум. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 564 с.
28. Ніраз Ю. Календарно-тематичне планування уроків з історії України, всесвітньої історії, правознавства, громадянської освіти, курсу «Історія: Україна і світ». 5–11 класи. Тернопіль : Підручники і посібники, 2019. 128 с.
29. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. для студ. вузів / В. В. Козик та ін. – Львів: Львівська політехніка, 1999. – 370 с.
30. Норберг Ю. В. Защиту глобального капитализма / Ю. В. Норберг. – М. : Новое издательство, 2007. – 272 с.
31. Индекс економічної свободи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://heritage.org>
32. Особливості формування сучасної міжнародної економічної політики України. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7275.html>
33. Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства. Україна і світ / М. А. Павловський. – К. : Либідь, 2001. – 390 с.

34. Пахомов Ю.Н. Цивилизационные модели современности. / Ю. Н. Пахомов. – К. : Либідь, 2002. – 450 с.
35. Пешко А. Процеси глобалізації та її вплив на національні економіки / А. Пешко // Вісник національної академії державного управління при президенті України. – 2006. – № 2. – С. 133–137.
36. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
37. Пометун О. І., Гупан Н. М. Практичні заняття з історії в основній школі : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 160 с.
38. Пометун О. І., Гупан Н. М. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 250 с.
39. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF/>
40. Приплив прямих інвестицій в Україну скоротився удвічі. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/02/14/420036/>
41. Скорочення торговельно-економічної співпраці з Росією є серйозним викликом для економіки України – Яценюк. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/199185.html>
42. Солонінко К. С. Міжнародна економіка. Навчальний посібник / К. С. Солонінко. – К. : Кондор, 2008. – 459 с.
43. Сорос Дж. О глобализации / Дж. Сорос. – М. : Эксмо, 2004. – 224 с.
44. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Дж. Стігліц. – К. Києво-Могилянська академія, 2007. – 252.

45. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2012 рік. Електронний ресурс / Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1212_u.htm

46. Торгівля з ЄС. Роз'яснення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ЗВТ+) між Україною та ЄС як частини Угоди про асоціацію. Електронний ресурс / Режим доступу: <https://readymag.com/kis/eu-ukraine-fta/>

47. Філіпенко А. С. Україна і світове господарство. Електронний ресурс / Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/ekonomika/ukrayina_i_svitove_gospodarstvo_-_filipenko_as

48. Фінансова глобалізація в умовах глобалізації світової економіки. Електронний ресурс / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/20_12/118_Lesz.pdf

49. Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки. Електронний ресурс / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/foa/2011_18/18_20.pdf

50. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: перспективи підписання та можливості тимчасового застосування. Аналітична записка. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/911/>

51. Україна і світове господарство. Електронний ресурс / Режим доступу: http://wedingbook.com/book_159

52. Економіка зарубіжних країн: Підручник / А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, І. В. Бураківський та ін. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 1998. – 480 с.

53. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О. Ф. (м. Суми, 24 – 26 квітня 2013 р.) : у 4 т. / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – Т. 4. – С. 263 – 265.

54. Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України : рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2024. 320 с.